

Obraz seniorů ve stárnoucí společnosti

Monika Kullašová

**Bakalářská práce
2008**

**Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií**

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2007/2008

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Monika KULLAŠOVÁ**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Mezigenerační vztahy: soužití seniorů a mladších generací**

Zásady pro vypracování:

Vymezení pojmů a teoretických východisek spojených s problematikou života seniorů ve společnosti, vztahy a konflikty seniorů s mladší generací.
Zpracování projektu včetně výzkumných technik.
Provedení výzkumu se seniory a lidmi v produktivním věku.
Interpretace získaných dat.
Vyvození závěrů a jejich možné užití v praxi.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

SÝKOROVÁ, D. Autonomie ve stáří. 1.vyd. Praha : SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5.

PICHAUD, C., THAREAU, I. Soužití se staršími lidmi : praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-184-3.

RHEINWALDOVÁ, E. Novodobá péče o seniory. 1.vyd. Praha : Grada, 1999. ISBN 80-7169-828-8.

MOŽNÝ, I. a kol. Mezigenerační solidarita. Výzkumná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu "Hodnota dětí a mezigenerační solidarita". Praha : VÚPSV - výzkumné centrum Brno, 2004.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jarmila Celá
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

7. ledna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. května 2008

Ve Zlíně dne 7. ledna 2008

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Jarmila Celá
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Mezigenerační vztahy mezi seniory a mladými lidmi se v současné době dostávají do popředí především díky stárnutí populace. Značný vliv na postoje mladých lidí k seniorům má především vzájemná interakce se seniory, osobní zkušenosti a další sociální a psychologické faktory. Samotní senioři jsou podrobováni různým nelehkým „zkouškám“ stáří. Poznáním těchto faktorů a činitelů působících na postavení seniorů v soudobé společnosti, můžeme příznivě ovlivnit pozitivní naplnění vztahů mezi generacemi.

Klíčová slova: senioři, stáří, gerontologie, generace, autonomie, mýty, konflikty, ageismus

ABSTRACT

The intergeneration relationships between seniors and younger people get to the forefront especially thanks to the population ageing. The great influence on attitude of young people to seniors have primarily a reciprocal interaction with seniors, own experiences and many other social or psychological factors. The seniors are examined by various uneasy old-age “exams”. By recognizing these factors we can favourably influence positive fulfilment of relationships between generations.

Keywords: seniors, old age, gerontology, generations, autonomy, myth, conflicts, ageism

Děkuji Mgr. Celé za velmi užitečnou pomoc, důležité rady, zajímavé náměty k zamyšlení při teoretické i praktické práci a trpělivost během psaní mojí bakalářské práce.

Také bych ráda poděkovala mé rodině, přátelům a mému příteli Pavlovi za významnou psychickou oporu a pomoc, kterou mi poskytli při psaní mojí bakalářské práce a které si nesmírně vážím.

MOTTO:

DĚDOVA MÍSA

Jan Neruda

V kamnech praská, dědek každou chvíli
zvadlé ruce sobě zahřívá,
kolo vrčí, syn si s prací pílí,
nádobu si z dřeva vyrývá.

Kolečko si divnou píseň šumí,
vnoučeti se očka kmitají -
"Hele, co náš táta všecko umí,
jak mu tříšťky z rukou létají!

Dřevo ukradl jsi v panském lese -
komu děláš z něho koryto?
"Dědovi; - již se mu ruka třese,
nádobí už všechno rozbito."

"Nauč mne to!" - "Vida toho kluka,
nač by tvá to ruka uměla?!"
"Až se tobě třásti bude ruka,
koryto ti synek udělá!"

V kamnech praská, dědek shrben pláče,
zvadlé ruce syn mu zulíbá,
kolo mlčí, vnouče kolem skáče -
"Táto, proč se kolo nehýbá?"

Knihy veršů (1968)

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 STÁRNUTÍ POPULACE	10
2 STÁŘÍ	13
2.1 CHRONOLOGICKÉ STÁŘÍ	14
2.2 BIOLOGICKÉ A PSYCHICKÉ STÁŘÍ	15
2.3 SOCIÁLNÍ STÁŘÍ.....	16
3 AUTONOMIE JAKO VRCHOLNÁ POTŘEBA	19
3.1 SENIOŘI O AUTONOMII	21
3.2 MLADŠÍ GENERACE O AUTONOMII SENIORŮ	22
4 KRIZE SPOJENÉ SE STÁŘÍM	23
4.1 PENZIONOVÁNÍ.....	23
4.2 FÁZE PRÁZDNÉHO HNÍZDA.....	24
4.3 SMRT PARTNERA / VRSTEVNÍKŮ.....	25
4.4 PŘESTĚHOVÁNÍ, INSTITUCIONALIZACE.....	25
4.5 MEZIGENERAČNÍ KONFLIKTY.....	26
5 OBRAZ SENIORŮ VE SPOLEČNOSTI	27
5.1 MÝTY, PŘEDSUDKY A STEREOTYPY O STÁŘÍ	28
5.2 AGEISMUS	31
PRAKTICKÁ ČÁST	36
6 PŘÍPRAVA VÝZKUMU	37
6.1 CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	37
6.2 METODY VÝZKUMU	37
6.3 VÝBĚR VZORKU.....	38
7 REALIZACE A VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	39
8 POPIS INTERAKCE MEZI MLADOU A STAROU GENERACÍ	50
ZÁVĚR	53
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54
SEZNAM OBRÁZKŮ	56
SEZNAM TABULEK	57
SEZNAM PŘÍLOH	58
PŘÍLOHA I: ROZHOVORY S MLADÝMI LIDMI	59
PŘÍLOHA II: ROZHOVORY SE SENIORY	73

ÚVOD

Vzhledem k faktu, že soudobá společnost všeobecně stárne, se stává problematika mezigeneračního soužití stále aktuálnějším tématem. Generace třetího věku je v mnoha ohledech odlišná od generací mladších, má odlišné životní zkušenosti, žila v jiných socio-kulturních podmínkách a je ve všeobecném povědomí, že nahlíží na některá specifika soudobé společnosti rozdílným způsobem než mladší generace. Na základě těchto odlišností se senioři setkávají s projevy mýtů o stáří, věkovou diskriminací a častokrát i s týráním ať už v rodině nebo v sociálních institucích. Ve své bakalářské práci bych se chtěla zaměřit na vnímání seniorů mladou generací a na jejich postavení ve společnosti, na mýty, ageismus a na to, jakým způsobem mohou senioři mladé lidi ovlivnit.

V čem spočívá negativní přístup ke stáří a jak se na něm podílejí různé faktory? Jde o nedostatky v průběhu výchovy, osobní zkušenosti či má svůj podíl i prezentace samotných seniorů? Těmito a dalšími otázkami bych se chtěla zabývat v teoretické i výzkumné části, která bude vystavěna rozhovory se seniory i mladými lidmi.

Jak již bylo řečeno „existují pohledy, které zabíjejí – starý člověk je ‘hotová’, zbytečná bytost nebo osoba, která ztratila svou důstojnost, kterou by bylo třeba schovat... existují také pohledy, které umožňují žít. I ten nejslabší člověk je plnoprávnou lidskou bytostí, kterou respektujeme, ať už je její stav jakýkoliv.“ (Pichaud, Thareauová, 1998, s.20)

I. TEORETICKÁ ČÁST

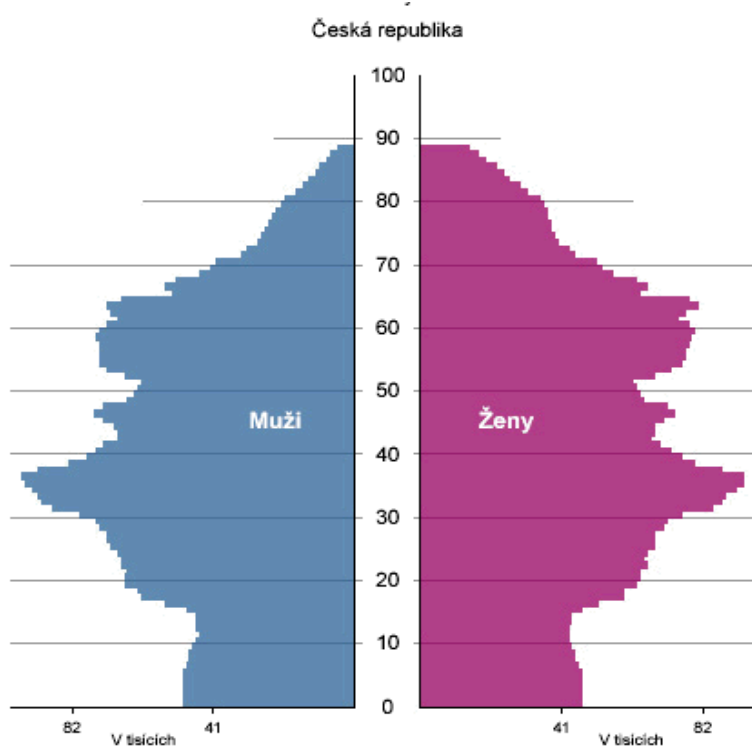
1 STÁRNUTÍ POPULACE

Stárnutí populace je trend, který probíhá ve všech vyspělých zemích od konce 20.století. Tento jev je globální a závažný. Za přispění mnoha faktorů se věk populace zvyšuje. Největší podíl na zvyšování průměrného věku populace nese zlepšení životních podmínek, hygieny, rozvoj techniky a lékařství. Dalším faktorem je nízká natalita, která je v přímém protikladu „babyboomu“ ve 20.století. Období s vysokým počtem narozených dětí následovala období, kdy se dětí rodilo méně. Nejvíce patrné je to v případě silných poválečných ročníků. Právě tato mohutná populační vlna se bude v budoucnu výrazně podílet na zvýšení počtu seniorů v populaci České republiky. Důležitý je také poměr ekonomicky aktivních obyvatel k ekonomicky neaktivním, ke kterým patří kromě seniorů i děti, mladí studující a ženy na mateřské dovolené.

Helena Haškovcová (2002, s.11) se zmiňuje, že ve starém Řecku a Římě se lidé průměrně dožívali 25let a teprve počátkem 19.století se průměrná věková hranice dožití posunula k 30 letům. Do roku 1940 stále hranice nepřesáhla 50.rok. Později však proces prodlužování délky života nabírá na rychlosti a v současné době se ve vyspělých zemích pohybuje kolem 78let pro ženy a 71let pro muže.

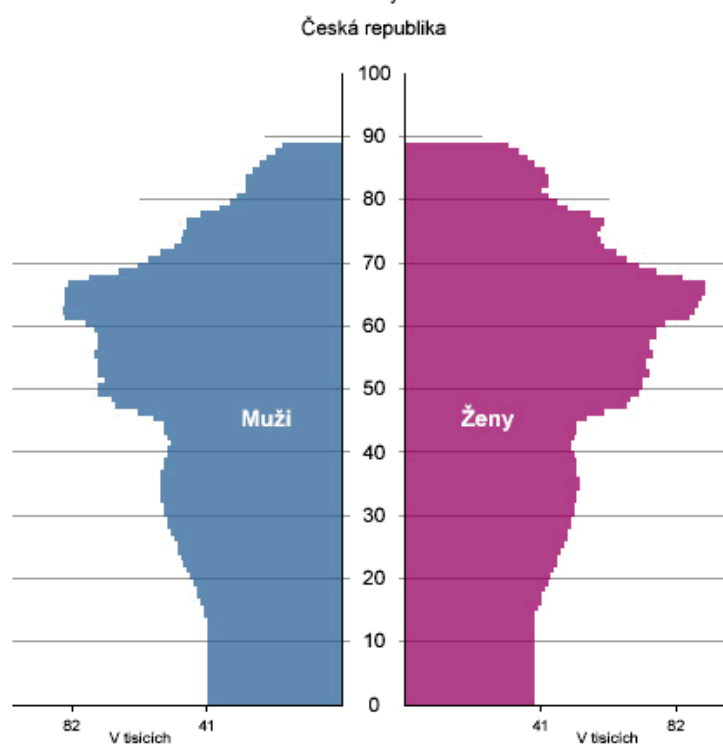
Podle údajů z posledního sčítání lidu žijí u nás bezmála dva miliony osob ve věku šedesát a více let, které pak tvoří necelé dvě pětiny obyvatelstva. Z více než tří pětín jde o jedince v tzv. třetím věku (60-74let). Fakt, že muži umírají průměrně o sedm let dříve než ženy, značně ovlivňuje demografické složení této věkové kategorie. Ve věkové kategorii 60-64 let je podíl žen a mužů v poměru 1000:865 a čím se dostáváme do vyšších věkových hodnot, klesá poměr žen a mužů ve věku 85 a více až na 1000:367 (Sýkorová, 2007, s.40). Proto se nezřídka stáří označuje za problém starých žen.

Problematika stárnutí populace zaměstnává mnoho a mnoho ekonomů, demografů i sociologů, jelikož ekonomická závislost stárnoucího obyvatelstva se stále prohlubuje. Zvyšující počet seniorů klade stále vyšší nároky na zdravotní i sociální péči, kterou zajišťuje státní i nestátní sektor. Přesto se řešení problémů demografického stárnutí zužuje na financování důchodů a neustálé posunování věku spojeného s odchodem do důchodu. Statistikami stárnoucí populace se zabývá Český statistický úřad, který vypracoval graf znázorňující postupné stárnutí populace od roku 2010 (Obr.1), na kterém je zřejmé, že většinu tvoří lidé v produktivním věku, až do roku 2040 (Obr.2), kdy je většina tvořena lidmi nad 60let věku.

Obr. 1 Věková skladba obyvatelstva ČR v roce 2010

Zdroj: ČSÚ

Obr. 2 Věková skladba obyvatelstva ČR v roce 2040

Zdroj: ČSÚ

2 STÁŘÍ

Stáří. Toto slovo znamená pro každého člověka něco jiného a jinak významného. Pro velkou část lidstva stáří popisuje involuci, bezmocnost, závislost, opuštěnost a blížící se smrt. Proces stárnutí je vždy diskontinuitní, tedy nesouvislý. Znamená to, že v určitých obdobích člověk stárne rychleji a vývojové změny jsou více zřetelné, než v jiných, přičemž Haškovcová zdůrazňuje, že „stáří není nemoc, nýbrž přirozený fyziologický proces“. (Haškovcová, 2002, s.10)

Pojmem stáří, jeho vymezením a vysvětlením se zabývalo a stále zabývá mnoho významných osobností. Nyní si uvedeme alespoň několik z nich.

Langmeier a Krejčířová (2006) definují proces stárnutí jako „souhrn změn ve struktuře a funkcích organismu, které podmiňují jeho zvýšenou zranitelnost a pokles schopností a výkonnosti jedince a jež kulminují v terminálním stádiu a ve smrti“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s.202).

Matoušek (2003) připomíná, že „neplatí obecně, že každý starý člověk je bezmocný, nemocný, depresivní, trpí poruchami paměti a pohybového ústrojí“. Podle něj je správné popisovat psychické a fyzické změny spíše jako změnu schopností než jako involuční úbytek. (Matoušek, 2003, s.226)

Jandourek vidí stáří jako „fázi životního cyklu, která nastává většinou po skončení ekonomické činnosti a je doprovázena fyzickými a duševními změnami“ (Jandourek, 2007, s.237). Zdůrazňuje, že stáří se nedá vymezit pouze věkem, jelikož jsou mezi jedinci významné individuální rozdíly.

Haškovcová (2002) poukazuje na to, že fyziologické stárnutí je přijímáno spíše jako nezbytná skutečnost a podstatnou roli hraje to, zda je zachována soběstačnost a jakou mírou je proces stárnutí komplikován nemocemi. V moderní společnosti se „favorizuje mládí, funkčnost a plná nezávislost“, proto je ztráta praktické soběstačnosti obávanou realitou. (Haškovcová, 2002, s.13)

Reinwaldová (1999) zdůrazňuje, že tělo i mysl se dají vytrénovat, aby mohly dobře fungovat i ve stáří. V posilování fyzické i psychické části osobnosti vidí způsob úniku od stagnace a atrofie. Stárnout zdravě znamená odstranit zlovyky a nezdravý životní styl již v mládí a podpořit aktivitu, správnou výživu, způsob myšlení a životní prostředí.

Pichaud (1998) uvádí, že každé životní období nese nové zkušenosti, to co nás přitahuje a to co nás znepokojuje. Vysvětluje příznaky involuce (kůže se vysušuje, chlupy šedivý, dýchací soustava se rychleji unaví...), ale přesto podle něho nejsou tyto změny fatální. Doporučuje vhodnou tělesnou a duševní aktivitu, pozitivní myšlení. Významným heslem pro život ve stáří je „realismus, který není rezignací, a optimismus, který není iluzí.“ (Pichaud, 1998, s.25)

2.1 Chronologické stáří

„Definice stáří počtem let je vynález moderní doby,“ tvrdí Jandourek v sociologickém slovníku (Jandourek, 2007, s.237). Toto tvrzení je však opodstatněné. Jelikož v dřívějších dobách lidé neznali přesné datum narození ani věk, tudíž ani nemohli posuzovat ontogenetické změny organismu podle vývojových stádií. Dřívější společnost si všímala především změn schopností a vzhledu, který se též s věkem mění. Na základě rodinného a životního cyklu jsou jedincům společností přidělena určitá práva, povinnosti, role a míra uznání. Moderní společnost obrátila tradiční měřítko dřívějších společností, které stáří hodnotily prokazováním úcty. Nyní má nejvyšší hodnotu mládí, vitalita a výkon. Jsou podporovány reklamou, průmyslem i politikou a dostaly se do podvědomí celého lidstva. (Jandourek, 2007)

Rodinný cyklus je „sled fází spojených se vznikem, změnami a zánikem rodiny“ (Jandourek, 2007, s.48). Jandourek tento cyklus člení na:

- a) období svobodného života, „singles“
- b) mladý manželský pár
- c) rodina s dětmi v jedné domácnosti
- d) starší páry s dětmi, které již nežijí doma, fáze „opuštěného/prázdného hnízda“
- e) osamocení po smrti partnera, „zbytková/neúplná rodina“

Tento cyklus se vyznačuje změnami rolí, strukturou a prožíváním volného času, různou výší příjmu a proměnami konzumních zvyklostí. V současné společnosti je možné tento cyklus prožít několikrát, například po rozvodu. Rodiny se částečně mohou od tohoto rozdělení do určité míry odlišovat, přesto jejich chování je v zásadě podobné.

Druhý cyklus je cyklus životní, který se zaměřuje na jedince, na „fáze a přechody, kterými musí jedinec projít během svého života, důležité body socializačního procesu, které jsou podmíněny biologicky i sociálně“ (Jandourek, 2007, s.48). Životní cyklus je ovlivněn také

kulturou, ve které jedinec žije, na jejímž utváření se podílí, materiálními podmínkami a vnějšími zásahy (válka, hladomor, krize).

Věk určuje naše práva i povinnosti v oblasti legislativní, v sociálním zabezpečení a ve vzdělávacím systému. Komplexnost s jakou nás věk provází na každém kroku nám dokonce umožňuje hovořit o věkově stratifikované společnosti. V současné době se převážně používá periodizace vytvořená WHO, která stanovila práh (počátek) senia na 65.rok života a vlastní stáří na 75let. Z praktických důvodů je chronologický věk (kalendářní) odvozen od data narození, je tedy jednoznačně vymežitelný. Samotné stáří se dělí WHO do tří kategorií:

- a) 60-74 let (Praesenum - vyšší věk, ranné stáří)
- b) 75-89 let (Kmetství – stařecký věk, vlastní stáří)
- c) 90 let a výše (Patriarchální věk – dlouhověkost). (Haškovcová, 2002)

2.2 Biologické a psychické stáří

Fyziologické stáří se projevuje i v oblasti kognitivní a emoční. Zdravotní stav se celkově zhoršuje a involuční změny jsou rychlejší a viditelnější. Nejtypičtějším rysem onemocnění ve stáří je multimorbidita, tj. přítomnost několika chorob najednou. Snižuje se odolnost proti infekcím, objevují se problémy kardiovaskulárního, dýchacího, trávicího, kosterního i hormonálního systému. Projevují se také nedostatky životního stylu z let dětství a dospělosti. Zhoršuje se smyslové vnímání, především zraková a sluchová percepce a také poruchy senzomotorické oblasti významně ztěžují seniorům život (komunikaci s druhými, omezení možností seberealizace). Díky těmto projevům stárnoucího organismu a jeho degenerativních změn jsou senioři vystaveni vyššímu riziku úrazů a dalších přidružených onemocnění. Přesto při užívání různých zdravotních kompenzačních pomůcek (naslouchadla, brýle, pohybové pomůcky) a pravidelném tréninku, si mohou starší lidé udržet samostatnost do vysokého věku. Zhoršuje se paměť, především pro nové události. Vzpomínky jsou zkreslené. Ve vyšším věku klesá inteligence měřená běžnými inteligenčními testy. Krystalická inteligence (soubor vrozených vloh a zkušeností získaných na základě bezděčného i formálního vzdělání) stoupá až do senia, na rozdíl od fluidní inteligence (učení se novým věcem a řešení úkolů pod časovým stresem) klesá už po 30.roce. Sociální inteligence přesto zůstává zachována až do vysokého věku. Přesto úpadek schopností a sil je značně individuální a podmíněna mnoha faktory, které na jedince působily a působí po celý život. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Změny v emočním prožívání nabývají klidnější a racionálnější povahy. Starší lidé jsou méně bezprostřední a snižuje se intenzita emocí. Přesto může klid a trpělivost ústít až v apatii a lhostejnost. „Osobnost člověka je výsledkem předchozího vývoje ale i současné adaptace na nezbytné obtíže vyššího věku“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 207)

Lidé vyššího věku jsou náchylnější k depresím, demencím a k delirantním stavům (dříve stav akutní zmatenosti). Je velmi důležité, aby pracovníci, kteří jsou se seniory v úzkém kontaktu, měli v těchto základních termínech jasno. Delirium je porucha mozkové činnosti v důsledku různých onemocnění, bolesti či jako důsledek užívání psychofarmak. Tento stav je vratný a trvá hodiny až dny. Zároveň je přítomna porucha orientace, myšlení, paměti a pozornosti často spojená s halucinacemi a bludy. Na rozdíl od demence se nejedná o degenerativní postižení mozku samotného. Při demenci, v naprosté většině případů, jde o stav nevratný. Deprese v seniorském věku je onemocnění, které se vyznačuje chorobnou změnou nálady s dlouhodobým smutkem, jehož důvod není zřejmý či neexistuje. Provází ji pocity bezmoci, nicoty, opuštěnosti a bezvýznamnosti. Důležité pro její diagnostiku je fakt, že je léčitelná antidepresivy, které v současné době mají minimum nežádoucích účinků a mohou veškeré příznaky odstranit. (Holmerová, Jurašková, Zikmundová, 2002)

Tyto změny však nemusí být jen destruktivní. Díky změnám v oblasti psychiky, se modifikují i životní orientace a cíle. Pokud senior volí strategii závislosti, může to být z důvodu, aby šetřil své síly pro jiné žádoucí aktivity nebo „udržel alespoň zprostředkovanou kontrolu nad svým prostředím. ...Strukturální závislost je vytvářena sociálními strukturami ve společnosti, které neberou v úvahu individuální rozdíly mezi seniory.“ (Špaténková, 2004, s.67)

Očekávané a věkem podmíněné intrapsychické procesy stárnutí musíme vždy chápat na pozadí socio-kulturních procesů, které ovlivňují celou věkovou skupinu, i když diferenciovaně. Jak na ně bude člověk reagovat a co si z nich odnese, to závisí na jeho osobnosti. Každý člověk je sám zodpovědný za to jak bude stáří prožívat. (Jirásková, 2005)

2.3 Sociální stáří

Pojem společenské stáří se začal vyvíjet až v době průmyslových revolucí, kdy se oddělilo bydliště od pracoviště. V této době starší lidé přestali zvládat tempo tovární výroby a byli nuceni pracoviště opustit. Z tohoto důvodu se začal vytvářet penzijní systém, který by ekonomicky zajistil alespoň minimální životní podmínky seniorům. V současné době je věková hranice odchodu do důchodu stanovena společenskou dohodou s ohledem na

ekonomické možnosti státu. Díky stárnoucí populaci se tato pomyslná hranice posouvá do vyššího věku, jelikož nízká hranice penzionování je ekonomicky neudržitelná.

Tento „třetí věk“ života člověka může vyvolat v mnoha seniorech pocity méněcennosti, neužitečnosti, zbytečnosti. Již proto vznikají programy, které podporují aktivní stáří, vznikají kluby a spolky, které aktivně oživují volný čas a v neposlední řadě jsou zakládány univerzity třetího věku s tezí celoživotního vzdělávání a seberealizace lidí v postproduktivním věku.

Odchod do důchodu je jeden z mnoha těžkých okamžiků pro každého starého člověka a může vyvolat silnou životní krizi. Pensionováním člověk mění svoji identitu, životní styl i sociální okolí. Životní zvraty, ztráty a změny patří nejen k období stáří. Každý jedinec v průběhu života získává zkušenosti se ztrátou, přesto jsou ztráty ve stáří určitým způsobem specifické. Životní zvraty se kumulují a senioři se stávají slabší a zranitelnější. Vyrovnání se s životní změnou není často snadné. V dětství a dospívání připravují tyto zlomy jedince na dospělost, ale odchod do důchodu představuje spíše odchod ze světa dospělých a vstup do stáří, do konečné stanice blízko smrti.

Jandourek upozorňuje, že výše uvedené změny se mohou ve svých „psychofyzických souvislostech“ odrazit i na zdravotním stavu. Značná část společnosti žije v domněnku, že „starým lidem brání nemoci a psychická nezpůsobilost v další práci, ačkoliv se tu někdy zaměňuje příčina a důsledek“ (Jandourek, 2007, s.238)

Se vstupem do třetího věku se mění i sociální role. Kromě odchodu do důchodu se mění i rodinné zázemí. Rodinu opouštějí dospělé děti, zakládají svoji vlastní rodinu. Stárnoucí rodiče si musí zvyknout na novou roli prarodičů (babičky a dědečka) a na život v manželství ve dvou. Ve stáří si člověk musí zvykat na fyziologické a psychické změny, na zužování okruhu vrstevníků a často se musí vyrovnat s úmrtím partnera či změnou bydlení (přestěhování či institucionalizace). „Prázdnota, kterou bude potřeba vyplnit může člověka děsit.“ (Pichaud, Thareauová, 1998, s.27)

Haškovcová označuje období aktivního stáří pojmem „druhý životní program“, který podle formy aktivity dělí do čtyř skupin:

1. Možnost dále se věnovat svému zaměstnání nebo pracovat dále v jiném méně náročném oboru formou zkrácených úvazků, flexibilní pracovní doby či brigád.
2. Pro pocit uspokojení a společenského uznání existuje forma dobrovolnictví (volontérství).

3. Rozvíjení individuálních aktivit, koníčků a zájmů (Svaz zahrádkářů, klub včelařů, filatelistů, klub důchodců a mnoho dalších).
4. Akademie a univerzity třetího věku jsou součástí programu celoživotního vzdělávání a těší se oblibě zejména u seniorů, kteří mohou ale nechtějí pracovat a individuální aktivity jim nepřinášejí potřebné uspokojení. Součástí jsou také cykly trénování paměti, které jsou velkým přínosem pro udržení si vitality během stáří. (Haškovcová, 2002)

Špaténková na základě strategií adaptace na stáří, určila několik typů osobnosti seniorů (Špaténková, 2004, s.70)

- a) Integrovaná osobnost „reorganizátorů“, kteří kompenzují nedostupné aktivity jinými
- b) „specialisté“, kteří se zaměřují na užší spektrum vhodnějších a efektivnějších aktivit
- c) „odcizení“ jedinci, kteří vědomě rezignují na závazky
- d) „obrněná-defenzivní“ osobnost – vysoce aktivní nebo ustrnulí lidé
- e) „pasivně-závislá“ osobnost – jedinci apatičtí, odkázaní na pomoc ostatních
- f) „dezintegrovaná“ osobnost s vážnými problémy

V současné době je vhodné rozvíjet přípravu na stáří, která je možná ve třech fázích. Dlouhodobá příprava spočívá v seznamování mladé generace s problematikou stárnutí a stáří a pěstovat v ní základní úctu k seniorům. Střednědobá příprava je důležitá vzhledem k faktu, že jedinec překročí polovinu svého individuálního života. Každý člověk ve středním věku by měl přemýšlet o tom, čím naplní své dny až odejde do penze. Již nyní by si měl hledat aktivity, které jednou v důchodu rozvine. Začínat se zcela novými aktivitami až v třetím věku je velmi fyzicky i psychicky náročné. Krátkodobá příprava na stáří by měla být zaměřena ryze prakticky a to na bezbariérové a bezpečné uzpůsobení životního prostředí, obměnit opotřeбенé domácí spotřebiče, dbát na zdravý životní styl, věnovat se přiměřeným sportovním aktivitám a upevňovat interpersonální vztahy ve svém sociálním okolí. (Haškovcová, 2002)

3 AUTOMONIE JAKO VRCHOLNÁ POTŘEBA

Autonomie je složitý multidimenzionální jev, který se dotýká všech složek lidské bytosti. Zasahuje do složky mentální, biologické, spirituální, kulturní, politické i ekonomické. Nositelem je jedinec, skupina, organizace, společnost, stát. Autonomie jako taková znamená „samostatné určování pravidel nebo cílů, jejich provádění a kontrola“ (Jandourek, 2007, s.35). Pojem osobní autonomie bývá spojován se samostatností, suverenitou, sebeovládáním (self-rule, self-governance). Často se objevuje ve významu svobodné vůle (freedom of the will) či svoboda k rozhodování.

Autonomie je spojována s „kritičností a nezávislostí ve vytváření a vyjadřování názorů, přesvědčení, s reflexí vlastních zájmů, jejich prosazováním, se samostatným určováním a naplňováním cílů, projektů a plánů, realizací vlastních hodnot“ (Sýkorová, 2007, s.73). Jako synonyma bývají užívány pojmy jako nezávislost, soběstačnost, důstojnost, soukromí, individualita, svoboda.

Svoboda je pojem obsahově užší než autonomie a označuje schopnost jedince dělat to, co si přeje, mít neomezené možnosti volby a rozhodování. Sociologický slovník dělí svobodu na občanskou (spočívá v tom, že „člověk má jakožto občan nějakého celku schopnost poznat a dodržovat ty zásady jednání, které jsou nutné pro svobodu a život bližních v obci“) a svobodu přirozenou (je „přirozenou schopností člověka splnit v rámci svých sil přání, která vycházejí z jeho nereflektované pudové struktury“). (Jandourek, 2007, s.244) Svoboda je nezbytná složka autonomie. Musí si ponechat dostatek prostoru pro lidskou volbu a aktivitu, „i kdyby měl výběr představovat pouhé rozhodnutí nic nevybírat a plavat s proudem“ (Bauman in Sýkorová, 2007, s.75)

Sýkorová tvrdí, že autonomie nemusí být nutně opozitum nesoběstačnosti. I jedinci nesoběstační mohou být ve svých volbách autonomní. Dělí tedy osoby do několika skupin:

- a) autonomní a soběstační jedinci
- b) autonomní, ale nesamostatní jedinci, kteří jsou v některých denních situacích více či méně odkázáni na pomoc ostatních
- c) soběstační, ale neautonomní, kteří uspokojují své potřeby pod vedením druhých
- d) nesoběstační a neautonomní, kteří nejsou schopni uspokojovat své potřeby, neuvědomují si, co je pro ně dobré

Schopnost vykonávat denní aktivity běžného života samostatně má velmi pozitivní vliv na autonomii jedince. (Sýkorová, 2007)

Pichaud zdůrazňuje, že autonomie postojová, emocionální a konfliktní představuje v podstatě psychosociální dimenzi života člověka. Každý jedinec touží po seberealizaci a naplnění smyslu svého života. Může to být spojeno s rodinou, prací a kariérou, s vírou, s vášnivým zájmem o něco co nás uspokojuje a dodává pocit životního úspěchu. Dát svému životu smysl je problémem každého člověka, přesto v pokročilém věku je naplnění tohoto problému ještě závaznější. Vždyť i věta „jak lze ještě naplnit stáří“, zní v současné době jako klišé. Staří lidé potřebují uspokojovat všechny složky žebříčku potřeb jako každý z nás. Významné nejsou pouze potřeby fyziologické, ale i psychologické, jako potřeba bezpečí, láska a seberealizace. (Pichaud, Thareauová, 1998)

Hierarchií lidských potřeb se zabývá i Abraham Maslow a řadí je podle významnosti do pětistupňové pyramidy. Obecně platí, že nižší potřeby jsou významné pro rozvoj vyšších potřeb.

1. fyziologické potřeby (výživa, spánek, pohyb, hygiena, zdraví)
2. potřeby bezpečí (jistota, absence strach, zmatku, potřeba řádu)
3. potřeby afiliační (lásky a sounáležitosti, být užitečný, vyslechnout)
4. potřeby úcty a uznání (ocenění sebou samým i ostatními za zvládnutí určité situace nebo činnosti)
5. potřeba seberealizace a estetiky

Autonomie je zde umístěná na samotný vrchol pyramidy. Je tedy jednou z potřeb sebeaktualizace, rozvojových potřeb či metapotřeb. Souvisí s potřebou vyjádřit vlastní identitu, schopnosti, rozvíjet vlastní činnost, zájmy, víru. Je spojená s potřebou porozumění, vědění, s estetickými potřebami, naplnění smyslu života, harmonií a smysluplností. Cesta k ní vede přes 4 nižší stupně.

Přesto absolutní autonomie a svoboda není již z podstaty člověka možná. Člověk je živý a společenský tvor. Jsme na sobě vzájemně závislí, stejně jako na uspokojování potřeb. Všichni jsem závislý na prostředí, ve kterém žijeme. I proces sebeutváření jedince je vždy společenskou záležitostí a podléhá sociální interakci. Jeho identita je sociálně transformována a organizována. Ve společnosti ovlivňují autonomii sociální instituce, které vytváří vzorce chování, definují normy a hodnoty.

Výzkumy zatím spolehlivě neprokázaly, že by se se stářím zvyšovalo nebo snižovalo vědomí osobní autonomie. Sýkorová uvádí, že existují studie, které „poukazují na sílící vědomí heteronomie“ a jiné „nejenže nenacházejí známky poklesu autonomní kontroly spjaté s věkem, nýbrž dokumentují její zvýšení“ (Sýkorová, 2007, s.81). Přesto bývá stáří stereotypně pojímáno jako nevyhnutelné fyziologické a duševní chátrání. Často chybí krůček ke ztotožnění stáří s inkompetencí. Sociální stáří významně omezuje seniorům přístup k prostředkům zajišťujícím jejich soběstačnost a bývají označováni za závislé.

Být užitečný, možnost podílet se na sdílených aktivitách, pocit sounáležitosti a respekt ze strany druhých patří k vyšším potřebám, stejně jako autonomie.

3.1 Senioři o autonomii

Značná část publikace D. Sýkorové *Autonomie ve stáří* je věnovaná projektu *Senioři ve společnosti. Strategie zachování osobní autonomie*, který vznikl jako Moravskoslezská studie pod vedením autorky. Projekt se zabývá otázkami autonomie seniorů, jak ji definují, jak sami sebe vidí z hlediska vlastní autonomie, jakou ji připisují hodnotu a další. V této části práce bych na základě této studie ráda přiblížila pohled seniorů na tuto problematiku. (Sýkorová, 2007)

Nejčastější prezentace definice autonomie seniory ve studii byla, že autonomie je „samostatné zvládnání běžných každodenních činností“ (Sýkorová, 2007, s.85). Jde tedy o fyzickou soběstačnost, na kterou má významný vliv zdraví. Jako každodenní činnosti byly označeny základní potřeby zajistit se jídlo, hygienu a obstarávání vlastní domácnosti. Slovy 61letého seniora jde o to, že se „člověk sám o sebe postará, nakoupí si, dojde si něco vyřídit, uklidí“ (tamtéž, s.85).

Důraz v odpovědích byl kladen zejména na absenci pomoci druhých. Zaznívaly věty jako „jsem soběstačná“, „nepotřebuji ničí pomoc“, „nejsem na nikoho okázána“, „nemusím se prosit okolí“. S ohledem na druhé nechtějí senioři být přítěží, na obtíž, doprošovat se, být někomu zavázán a nezatěžovat. Soběstačnost byla upřesněna jako stav, kdy jim nehrozí institucionalizace. Mnoho z nich prožívá obavy z odchodu do důchodu či do nemocnice, jelikož v tom vidí ztrátu vlastní autonomie.

Významná je také finanční soběstačnost, která představuje především problém vyjít s důchodem (řidčeji se mzdou). Zátěží jsou pro seniory situace, kdy jsou donuceni půjčovat si peníze od druhých, cítí se zadlužení a že komplikují druhým jejich vlastní finanční situaci.

Naopak finanční soběstačnost spojují s možností či dokonce potřebou někoho obdarovávat. Příkladem může být 79letá vdova, která říká „jsem soběstačná, mám slušný důchod ...živím vnučku s pravnukem. Ona je nezaměstnaná a rozvedená, nemůže do práce kvůli klukovi, musí se o něj starat“ (Sýkorová, 2007, s.86). Na rozdíl od fyzické pomoci je finanční pomoc seniorů vítaná. Fyzickou i finanční soběstačnost zmiňovali senioři většinou současně, jelikož tvoří podstatnou část osobní autonomie.

Třetí význam autonomie, který byl patrný z výzkumu, je svoboda, nezávislost, volnost. Často ji specifikovali jako svobodu názoru a jednání, zřídka jako svobodu emocionální. Pro ukázkou uvedu několik názorů seniorů. Pro 81letého muže znamená svoboda „vědět přesně co chci, nenechat se ovlivňovat druhými. Mít svůj názor.“. 67letý muž říká, že svoboda je mít práva a když ho nikdo nenutí do dobrého ani do zlého a vše může dělat podle vlastního přesvědčení. 67letá žena říká, že může dělat co má pro ni význam, z čeho má dobrý pocit. (Sýkorová, 2007, s.86-7). Významná je též osobní odpovědnost za všechno, co člověk dělá.

Autonomie jako taková je pro seniory spojena se zdravím, které určuje míru jejich samostatnosti. Ve výzkumu byl výrazně patrný i rozdíl v tradičních mužských a ženských rolích. Ženám je připisována péče nejen o sebe, ale také o muže a domácnost. S muži je spojována moc a autorita, tedy samostatné rozhodování a prosazování svobodné vůle.

3.2 Mladší generace o autonomii seniorů

Ve výše zmíněném výzkumu respondenti mladší generace nezřídka definovali autonomii ve stáří prostřednictvím odkazu na svoje rodiče. Vymezili ji jako schopnost člověka postarat se sám o sebe ve všech směrech, tedy fyzicky i finančně. Zdraví a dostatek financí je prezentován jako předpoklad autonomie. Význam autonomie splývá mladší generaci se samostatným bydlením. Autonomie tedy, podle této studie, nabývá významu samostatnosti. Jen velmi zřídka dospělé děti popisují psychickou soběstačnost nebo samostatné rozhodování. Na rozdíl od seniorů je pojem autonomie rozšířen o volnočasové aktivity, koníčky a zájmy.

4 KRIZE SPOJENÉ SE STÁŘÍM

Ohroženost seniorů vyplývá nejen z biologických involučních změn, ale i ze změny sociální role. Zhoršení adaptability a reaktivity, úbytek sil a rezerv, vyšší nemocnost, penzionování. To vše znevýhodňuje seniory v zátěžových situacích i v konkurenci s mladými jedinci. Mudr. Kalvach na VII.konferenci Klubu UNESCO v Kroměříži rozdělil ohroženost seniorů do několika kategorií. Mezi nejvýznamnější činitele podílející se na ohroženosti seniorů jsou chudoba, diskriminace, segregace, ztráta autonomie, manipulování, institucionalizace, osamělost, veteránství, kriminalita, týrání a zanedbávání, úrazy a choroby. (Kalvach in Svět seniorů, 1999)

Změny které provází stáří můžeme rozdělit do několika kategorií. (podle Pichaud, Thareauová, 1998, Špaténková, 2004)

1. penzionování
2. odchod dospělých dětí z rodiny a narození vnoučat (nová role babičky a dědečka)
3. biologické, fyzické změny a změny způsobené změnou psychického potenciálu
4. smrt partnera nebo vrstevníků
5. přestěhování, institucionalizace

Během života se jedinec se setkává s mnoha životními zvraty, přesto se ve stáří tyto náhlé i postupné změny kumulují. Jejich zvládnání je závislé na vnitřních a vnějších zdrojích seniorů. Každý stárnoucí člověk se může dostat do obtížné situace, kterou nebude jednoduché zvládnout. Ke zvládnutí takové krize slouží „obřad přechodu“. Jedná se o „obřad, kterým jedinec odkládá svou starou sociální identitu a přijímá novou“ (Jandourek, 2007, s. 174).

4.1 Penzionování

Odchod do penze je významný moment, kdy končí jedno období a začíná druhé. Vyrovnat se s touto etapou není jednoduché, jelikož je plná nejistot. Toto stádium pro mnohé lidi neoznačuje pozitivní změnu, ale vyřazení ze života dospělých a nalepení známky „důchodce“.

Haškovcová tvrdí, že „orientace na výkon, soběstačnost a úspěch způsobuje ze se lidé bojí odejít do penze“ (Haškovcová, 2002, s.18). Odborníci tento stav označují „penzijní smrt“, kdy jedinec ztrácí základní pracovní náplň života, svoji sociální roli a získává „roli nemít roli“. Stanovení hranice odchodu do důchodu je obtížný problém. V současné době se stanovuje

podle obecných objektivních kritérií dle zákona o důchodovém pojištění. Podle předpisů platných před 1.1.1996 byl důchodový věk stanoven na 60let u muže a u žen dle vychovaných dětí v rozmezí 53-57let. Zákon o důchodovém pojištění zavedl mimo jiné i zvyšování důchodového věku. V současné době se věk odchodu do důchodu jedince vypočítá tak, že „se ke kalendářnímu měsíci, ve kterém dosáhl shora uvedené věkové hranice, přičítají u mužů 2 a u žen 4 kalendářní měsíce za každý i započatý kalendářní rok z doby po 31. prosinci 1995 do dosažení shora uvedené věkové hranice“ (www.mpsv.cz).

Odchodem do důchodu se ze dne na den mění celkový způsob života. Dostavuje se nečinnost a poznání, že člověk je nahraditelný, nepotřebný, neužitečný a častokrát i nepohodlný svému okolí. U některých seniorů dochází k depresím, úzkosti a rozvoji dalších psychických poruch. Značná část lidí nemá před odchodem do důchodu jasno, podle jakých plánů bude žít.

Jedinec který ztrácí práci, kterou dělal mnohdy i celý život, s ní ztrácí i identitu. Stává se z něho důchodce a snižuje se i jeho sociální status. Omezují se jeho sociální kontakty se spolupracovníky a mnohdy se tento kontakt i přerušuje úplně. Snižuje se materiální standard a člověk se stává závislým na sociálních dávkách a starobním důchodu. Ze dne na den je nucen si vytvořit nový životní styl a zaplnit volný čas. Častokrát se senioři začínají zabývat sami sebou, svými bolestmi a trápením.

V aktivním životě je čas řízen prací, ale v důchodu si musí senior hledat aktivity sám, sám si organizovat činnosti a nějak se zaměstnat. Přesto je možné tento volný čas využít k realizaci plánů, které se až do této doby musely odkládat. Nyní je příležitost je rozvíjet. Senior může rozvíjet zájmy a koníčky, na které do této chvíle neměl tolik času, může se věnovat rodině, vnoučatům, dalšímu vzdělávání (Univerzity třetího věku, programy celoživotního vzdělávání), cestovat, věnovat se dobrovolnictví. Důležité je dokázat se vyrovnat s novou situací a znovu naplnit svůj život.

4.2 Fáze prázdného hnízda

V současné společnosti nastupuje fáze opuštěného hnízda již ve starším středním věku. Hlavním zdroje sociálních interakcí je zejména rodina. Nově jsou utvářeny vztahy s dětmi, které si založili vlastní rodinu. Vzniká další úroveň vztahů mezi vnoučaty a prarodiči, kteří si zvykají na tuto novou roli. Prarodiče se díky vztahu s vnoučaty cítí mladší, nacházejí zdroj nového citového uspokojení a častokrát přebírají částečně výchovné role rodičů.

Jedinec čelí nutnosti akceptovat dospělost dětí a jejich autonomii. Manželé se musí opět naučit žít ve dvou a čelí tak stereotypu a jednotvárnosti manželství. Hledají nová témata komunikace s partnerem, přerozdělení domácích povinností a kompetencí, které často doprovází napětí, traumata a krize identity.

4.3 Smrt partnera / vrstevníků

Manželství představuje ve stáří centrální a integrální vztah, který výrazně ovlivňuje životní spokojenost. Manželé jsou jeden pro druhého jako primární pečovatelé a děti jim poskytují pouze doplňkovou pomoc. Ovdovění je radikální řez do života seniory. Adaptační proces bývá dlouhodobý a velmi obtížný. Významným faktorem adaptace na novou situaci je kvalita zbylých primárních sociálních vztahů. Sociální izolaci trpí nejvíce ovdovělí muži, kteří nemají tak intenzivní vztah k dětem jako matky. Druhým faktorem je schopnost jedince navazovat nové vztahy či rozvíjet vztahy sekundární. (Špaténková, 2004)

Společenské kontakty se po kvantitativní stránce snižují. Přetrvávající vztahy se prohlubují a nabývají na svém významu. Vrstevnické vztahy jsou významné i jako prevence vůči stále sílícím pocitům úzkosti z budoucnosti. V těchto vztazích se uplatňuje vzpomínkový optimismus a proto nejbližší spojují společné zážitky z minulosti, zájmy i povaha.

Okruh přátel je však především vrstevnický, tudíž limitován stářím. Počet přátel se přirozeně zužuje a připisuje se na seznam ztrát v seniu.

4.4 Přestěhování, institucionalizace

Změna bydlení provází téměř každého seniora. Spolu s člověkem stárne byt nebo dům a po odchodu dětí se potřeba velkého prostoru snižuje. Ekonomická zátěž nájemného a inkasa může být jedním z mnoha podnětů k přestěhování se do skromnějšího bydlení. Mezi významné důvody ke změně bydlení je také nesoběstačnost seniora. V mnoha případech stačí použít bezbariérových úprav v bytě či domě, ale častokrát je senior donucen k přestěhování se do domova důchodců.

Změna bydlení je zásadní, jelikož lidé opouštějí svůj domov, kde žili mnoho let. Opouštějí známé sociální prostředí, životní styl a jdou do cizího, tam, kde nikoho neznají. Je ohrožena jejich autonomie a soukromí.

4.5 Mezigenerační konflikty

Mezigenerační konflikty patří hned vedle manželských problémů k nejčastějším mezilidským sporům. Hlavní roli většinou sehrává předpojatost rozdílných generací vůči sobě navzájem. A trvání na nejrůznějších nepravdivých klišé. Mladí lidé odsuzují starší lidi za oblékání, nepružnost myšlení, přesto na druhou stranu seniorská generace může spustit celou lavinu výhrůzek a nadávek za jeden odhozený papír adolescentem, což vede k celkovému negativnímu hodnocení mladé generace.

V obecném slova smyslu znamená konflikt každé nápadné po případě násilné střetnutí protikladných sil. Dle sociologického slovníku jde o „střet dvou a více aktérů sledující rozdílné cíle, činí rozhodnutí v rámci jednoho systému nebo se dělí o společné zdroje“ (Jandourek, 2007, s.128). Zjednodušeně je konflikt označován za nedorozumění mezi dvěma a více lidmi. Pro jejich zvládnání je důležitá nejen komunikace, ale také ochota sáhnout na své „já“ a uvědomit si skutečné příčiny nedorozumění. Metodologická výstavba je tvořena čtyřmi základními rovinami:

1. porozumění konfliktu (definice, postoje, cyklus, typy)
2. vyhocení (eskalace) a jeho zmírnění (příčiny, druhy, prolomení)
3. přístupy ke konfliktu (únik, přizpůsobení, konfrontace, souboj)
4. řešení (řešení problému, kompromis, dohoda)

Většina mezigeneračních sporů pramení z pokřiveného názoru na jiné generace a povznášením této představy na jedinou pravdu. To pak brání člověku pátrat dál po objektivní pravdě.

Každé životní období nese něco nového. Nové zkušenosti, prožitky, situace s tím vším co nás přitahuje a zároveň znepokojuje, jako neznámo a odpovědnost. „Člověk se musí zřeknout starého, aby mohl přimknout k novému.“ (Pichaud, Thareauová, 1998, s.21.)

5 OBRAZ SENIORŮ VE SPOLEČNOSTI

Pro staré lidi je velmi těžké a bolestné, když se setkávají s postoji veřejnosti, které jsou postiženy předsudky ke stáří i starým lidem. Rozdílné vnímání často vychází z ustálených názorů a představ o stáří, které se tradují a předávají ať už v rámci rodiny či společnosti samotné. Mladší lidé se od stáří odvrací i když všeobecně panuje přesvědčení, že o staré lidi by se měl „někdo“ postarat. V současné společnosti jsou upřednostňovány hodnoty jako mládí, funkčnost, plná nezávislost a úspěch. Ztráta soběstačnosti je proto obávanou realitou pro každého člověka. (Haškovcová, 2002)

Často se setkáváme s mnoha předsudky a nálepkováním starých lidí. Přisuzujeme jim specifické rysy a vlastnosti proto, abychom se ujistili, že nejsme jako oni, že ještě máme naději na krásný a plný život. Lidé často odmítají možnost, že i oni se jednou mohou stát závislími na pomoci druhých. Šíří se tak podle Pichauda nesnášenlivost vůči závislému. Jedná se o zrcadlový vztah. Dodává, že „stará jablona neplodí stará jablka“ (Pichaud, Thareauová, 1998, s.14). Uvědomme si, že to, že člověk stárne neznamena, že nemůže prožít krásné a naplněné stáří. Každý člověk má právo na to, být šťastný a to v každém věku. I staří lidé mají svůj vnitřní svět, který je bohatý podle toho, jak bohaté byly jejich životní prožitky. Náš pohled na seniory bývá ovlivněn také zkušenostmi ze setkávání se s nimi, přičemž negativní zkušenost lze těžko změnit.

Haškovcová zdůrazňuje, že „jsou značně mytizovaná tvrzení o přirozené úctě mladších osob ke starým lidem, kteří jim předávali své pracovní a životní zkušenosti“.(Haškovcová, 2002, s.16) Úcta byla prokazována především lidem středního věku, na rozdíl od starých lidí, kteří byli odkázáni na péči rodiny. Staří lidé byli obdivováni pouze při plné soběstačnosti a pokud byli nějakým způsobem výjimeční.

Staří lidé jsou doslova i obrazně odsunováni na druhou kolej. Těžkostí přibývá s vyvíjejícím se technickým světem, kterému senioři nerozumí. Pocitům neužitečnosti napomáhá i fakt, že přirozená autorita seniorů ztrácí na významu nejen v obecném smyslu, ale i v konkrétních případech v rámci rodiny.

Tošnerová uvádí, že v současné době se setkávají čtyři generace. „Generace je skupina lidí, která se narodila a dopívala ve stejné době bez ohledu na příbuzenský či jiný vztah. Vrstevníky spojují životní, dobově podmíněné zkušenosti, hodnotový rejstřík a způsob uvažování.“ (Benešová, 2007) Každá generace vyrůstá v odlišných podmínkách a získávají tak do jisté míry odlišné životní zkušenosti. Od těch se pak odvíjí odlišné postoje, názory,

normy a hodnoty. Dokud se svět měnil pomalu nebyly tyto rozdíly tolik patrné. Děti zůstávaly dlouho pod ochranou rodičů a vzhlíželi k nim jako ke starším a zkušenějším. Senioři mají odlišný náhled na světa a mladší generace často nejsou schopny adaptovat se a tolerovat odlišné povahy.

Vnímání generačních rozdílů závisí na několika faktorech. Zaprvé na tom, z jakého pohledu na ně nahlížíme (třicátník x šedesátník). Rozdíly nalezneme i z pohledu života ve společné či oddělené domácnosti a zda jde o člověka pracujícího v mladém dynamickém kolektivu nebo o někoho, kdo pracuje s lidmi o desítky let staršími.

Dle sociologického slovníku jsou generace „seskupení příbuzných věkových skupin nebo ročníků, které prošly socializačním procesem v podobných historických a kulturních podmínkách (generace 60.let, g. baby boomu, g. polistopadová)“ (Jandourek, 2007, s.91) jako generace je možné také označit seskupení lidí, kteří prožili podobnou historickou zkušenost (válka, krize) nebo jsou příslušníci téhož myšlenkového, politického nebo uměleckého hnutí. Klasická doba trvání jedné generace se uvádí na 25-30let i když se v současné době tato délka zkracuje. Jako synonymum jsou užívány pojmy kohorta či pokolení.

Podle Možného je pro soužití generací významná mezigenerační solidarita. Solidarita je podle sociologického slovníku „pocit sounáležitosti u příslušníků nějakého sociálního celku“ (Jandourek, 2007, s.233). Je typická pro spolubojovníky ve válkách, při živelných katastrofách i při účasti na demonstracích. Solidarita připsaná je pocit sounáležitosti, který vyplývá na základě nějakého přirozeného znaku (pohlaví, stáří).

V letech 2001 – 2002 provedl Možný a jeho výzkumný tým ve spolupráci s mezinárodními institucemi srovnání tří generací, která by ukázala rozvolnění mezigenerační solidarity. Z velmi rozsáhlého výzkumu je patrné, že míra intimity vztahu v rostoucím věkovým rozdílem klesá. Konflikty, mezi generací nejstarší a generací vnoučat, se pohybují především na úrovni odlišného názoru, a na rozdíl od vztahu generace nejstarší a generace střední, je skóre značně zvýšené. (Možný, 2004)

5.1 Mýty, předsudky a stereotypy o stáří

Pojem stáří je obecně spojen s čímsi negativním, což je patrné i v řadě přísloví, lidových říkadlech i pohádkách (o perníkové chaloupce), které odráží strach ze starých lidí, především ze starých osamělých žen. Často se setkáváme s předsudky, mýty i stereotypními představami o starých lidech.

Podívejme se nyní jak tyto pojmy definuje Sociologický slovník (Jandourek, 2007):

Stereotyp je vnímání společenské skupiny jako by byli všichni stejní a jednání s příslušníky této skupiny, jako by se nevyznačovali žádnými jinými než skupinovými charakteristikami.

Předsudek je emocionálně silně zabarvený úsudek o druhých osobách, skupinách nebo jiných záležitostech, který je možno jen obtížně změnit na základě nových informací a zkušeností. Jde o rozumem neodůvodněné přesvědčení, které slouží jako výchozí soud praktického uvažování a jako utvářející část některých světových názorů, jež se vzpírají vyvrácení.

Mýtus je představa o něčem nebo někom, která nemá historický základ, je nekriticky přijímána, uctívána, zbožňována.

Tyto pojmy krajně hraničí s diskriminací a ageismem. Stereotypy v myšlení vznikají na základě černobílého vidění či předčasného nebo zjednodušeného hodnocení a generalizace. Haškovcová vytvořila přehled mýtů o stáří, kterými se nyní budeme zabývat (Haškovcová, 2002)

1. Mýtus falešných představ je založen na hlubokém přesvědčení, dobré materiální a hmotné zabezpečení seniora je základním předpokladem pro jeho vnitřní spokojenost.
2. Mýtus zjednodušené demografie vychází z obecně rozšířeného postoje, že člověk se stává starým v den, kdy odejde do důchodu. Přesto by měl být tento den udán pouze společenskou smlouvou a dává lidem novou možnost rozvoje aktivit, na které dříve neměl čas.
3. Mýtus homogenity se odvíjí od povrchního názoru, že všichni staří lidé vypadají stejně (vrásčitá tvář, šedivé vlasy) a tím pádem mají i stejné vlastnosti i potřeby. Přesto podle výzkumů a statistik jsou právě staří lidé nejvíce heterogenní částí populace.
4. Mýtus neužitečného času má základ v přesvědčení, že ten kdo nechodí do zaměstnání, tedy nic nedělá, je neužitečný. V případě, že je jedinec neužitečný, je tedy i přítěží společnosti, kterou prakticky okrádá. V tomto názoru je zcela opomíjen fakt, že člověk, který nechodí do práce může být užitečný a přínosný svému okolí i sobě. Starý člověk má právo na úctu a zabezpečení již proto, že byl užitečný ve svém produktivním období života.
5. Mýtus ignorace souvisí s mýtem neužitečnosti. Člověk který je neužitečný pro společnost, nemůže být naším partnerem ani protivníkem, proto je ignorován, přehlížen. Tento mýtus je všudypřítomným nebezpečím, projevuje se skrytě nebo

otevřeně a útočí na vše, co je spojené se stářím. Odborné pojmenování je ageismus. Jedná se o obdobu rasismu, kde předmětem nenávisti jsou staří lidé.

6. Mýtus o arterioskleróze. Vychází z přesvědčení, že skleróza je signifikantním projevem stáří. Starý člověk je sklerotický, tudíž i celkově nemocný. Tento mýtus je nebezpečný i tom, že utvrzuje lidi v názoru, že stáří je nemoc. Přesto úbytek psychických schopností neznamená, že je jedinec nemocný.

Deset základních typů předsudků shrnul Palmore (Palmore in Tošnerová, 2002, Jirásková, 2005).

1. Nemoc. Představa, že nemoc je vážný problém pro většinu lidí nad 65let, že kvůli ní stráví většinu času v posteli, cítí se unavení a jsou odkázáni na ústavní péči či pomoc ostatních. Většina starších se kvůli svému zdravotnímu stavu nemůže zapojit do běžných aktivit.
2. Impotence. Předsudek, že staří lidé nemají žádné sexuální touhy ani aktivity a pokud ano, tak abnormní. Sexualita je nedůležitá v pozdním věku.
3. Ošklivost. Krása je v naší společnosti spojována s mládím, proto se především ženy bojí její ztráty. Negativní obraz stáří se projevuje v pojmenováních „babizna, ježibaba, fosílie, stará koza, scvrklý dědek“ a dalších hanlivých označení používaných v běžné řeči.
4. Pokles duševních schopností. Představa, že schopnosti od středního věku klesají, především schopnost učit se a zapamatovat si a že se jedná o nevyhnutelný proces spojený se stářím.
5. Duševní choroba. Dle této představy je duševní choroba ve stáří nevyhnutelná, neléčitelná.
6. Zbytečnost. Představa, že většina starých lidí je díky zdravotnímu či duševnímu stavu vyřazena. Pokud pracovat mohou, tak je jejich práce neproduktivní.
7. Izolace. Většina lidí žije opuštěna, osamocena, izolována.
8. Chudoba. Představa, že starší lidé jsou nemajetní, chudí, závislí.
9. Deprese. Typicky stará osoba je nemocná, bezmocná, senilní, neúčinná, osamělá v bídě, tudíž deprimovaná, nutně postižená depresí.
10. Politická moc. Představa, že staří lidé jsou silná, sobecká politická síla.

Kromě těchto předsudků jsou také senioři spojováni s charakteristikami jako: pasivní, sobečtí, bezohlední, sebestřední. Především u charakteristik osobnosti nelze generalizovat na veškeré seniory. Pasivní, sobečtí, bezohlední a sebestřední mohou být mladí i staří lidé. Tyto

charakteristiky se v mezigeneračních konfliktech projevují jako fráze starých lidí „já mám zkušenosti, ty ne“, „já už mám svý odpracováno“, „já vím všechno nejlíp“. Tyto postoje pak vyvolávají averzivní chování mladých lidí, z čehož později pramení negativní pocity seniorů, jako jsou nedůležitost, nepotřebnost, sebelítost, ublíženectví. Negativní sebehodnocení seniorů může pak výrazným způsobem zvyšovat negativní postoje vůči nim. Mnohdy by stačilo starším lidem věnovat více pozornosti, vyslechnou jejich názor a rozšířit jim prostor pro jejich seberealizaci. (Jirásková, 2005)

Nabízí se otázka nakolik sami senioři přijímají uvedené stereotypy a nakolik se s nimi identifikují. Pokud nic víc už nečekají, podílejí se sami na jejich udržování a tradování. (Tošnerová, 2002)

5.2 Ageismus

Se vznikem kultu mládeže vzniká i opačný fenomén – ageismus. Jde o slovo, které nemá v češtině ekvivalent. Vychází z anglického slova „age“ (věk) a jedná se o diskriminaci na základě věku. To, že se o tomto problému nemluví, neznamená, že neexistuje. Je pokládán za obdobnou ideologii jako sexismus či rasismus, protože šíří klíšé a stává se nástrojem vnucování stereotypních rolí. Může vést k segregaci, vyčleňování ze společnosti a je podporován sociálně-ekonomickými problémy a společenskými představami o stáří.

„Ageismus – neboli věková diskriminace je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu. Projevuje se skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci.“ (Vidovičová, 2005, s.5)

Pojem diskriminace označuje „postoje a způsoby chování, kterými jsou znevýhodňováni nebo ponižováni lidé na základě své příslušnosti k určité skupině. Jedná se o odmítání práva na rovný přístup bez ohledu na osobní vlastnosti jedince, pouze na základě jeho připsaných charakteristik (rasa, věk, pohlaví, sociální původ)“ (Jandourek, 2007, s.63).

Tato problematika je v sociologické teorii poměrně mladá. Poprvé se objevuje koncem 60.let 20.století v USA. Pojem ageismus poprvé použil americký psychiatr Robert Butler v roce 1968 v souvislosti se segregací bytovou politikou. V roce 1975 Butler ve své knize „Why Survive? Being Old in America“ pojem rozpracovává a v roce 1979 byl „ageism“ poprvé zahrnut do slovníku „The American Heritage Dictionary of the English Language“.

Rozvíjející se formy věkové diskriminace mají vysokou vypovídající hodnotu a klimatu ve společnosti. Zda společnost vnímá stáří jako příležitost nebo jako rostoucí hrozbu, se výrazně promítá do hodnot i celkového života ve společnosti. (Vidovičová, 2005, s.5)

Ageismus se může projevovat v upřednostňování mládí. Uvedme si několik příkladů (Palmore in Tošnerová, 2002)

- Mladí mohou chybovat či být pomalí, bez nálepky senilnosti a nemohoucnosti.
- Mladí mohou být popudliví, bez nálepky podivínství či potrhlosti.
- Mladý muž může sdělovat své sexuální pocity či stavy, aniž by byl nazván „oplzlým dědkem“.
- Mladí lidé mohou sdělovat své nemoci a zaujmou jimi, aniž by byli odbyti, že jejich neduhy přináší vyšší věk.

Stejným způsobem vznikají i některé mýty o stáří.

- Staří lidé žijí jen v rozvinutých zemích.
- Staří lidé jsou všichni stejní.
- Stáří mužů a žen je stejné.
- Staří nemají čím společnosti přispět.
- Stáří je ekonomickou zátěží společnosti.

Senioři jsou téměř neviditelní především v médiích. Na rozdíl od jejich přibývání ve společnosti; v televizi, časopisech i novinách to vypadá, že jde o mizející věkovou skupinu. A to především staré ženy patří mezi nejčastější diváky televizních pořadů. Tímto trendem se řídí i reklama, která s věkovou skupinou 50+ téměř nepočítá. Mezi jediné produkty nabízené stárnoucím lidem je krém proti vráskám a inkontinenční vložky. V novinách se často setkáváme s diskriminací i v inzerátech nabízejících zaměstnání typu: „Jsme mladý kolektiv a hledáme pružnou a dynamickou osobnost“. A u pracovního pohovoru vám diplomaticky sdělí, že člověk 50+ není dynamická osobnost.

Častokrát i některé pozitivní stereotypy bývají založeny na nepřesných či neúplných informacích, které posilují zkreslený pohled na stáří. Za příklad nám může posloužit Božena Němcová a její kniha „Babička“. Vidí stařenku jako moudrou, spolehlivou, laskavou ženu. Tyto vztahy v rodině záměrně idealizuje a ukazuje jak by mohli, či dokonce měly vypadat. (Tošnerová, 2002)

Palmore též uvádí třídění zdrojů ageismu do tří základních kategorií – individuální, sociální a kulturní. Do první skupiny patří především strach ze smrti a stárnutí jako psychosomatického úpadku. Extrémním vyústěním je gerontofobie, která se objevuje ve všech kulturních i časových obdobích. Předpokladem je, že základem těchto předsudků je neznalost nebo nezáměr o biologické stárnutí. Propracováním programů zajišťujících informovanost o této problematice lze výrazně snížit tyto individuální zdroje ageismu. Mezi další zdroje na individuální úrovni patří frustrace a agrese (především u autoritářské osobnosti), hostilita vůči členům minority a selektivní vnímání.

Individuální zdroje předsudků bývají ovlivněny sociálním prostředím. V moderní společnosti ztrácí senioři sociální status a společenskou prestiž, jelikož jsou zbavováni role „moudrosti a paměti rodu“. Poptávku po starší pracovní síle ovlivňuje i rozvoj technologií. Urbanizace a uznávání některých hodnot (výkon, pružnost) také starší populaci segreguje.

Mezi kulturně ovlivněné zdroje ageismu patří jazyk, uznávané kulturní hodnoty, mediální kultura, umění, literatura. Významná je tak schopnost vložené stereotypy a předsudky dlouhou dobu replikovat a předávat z generace na generaci, čímž vznikají ustálené mýty. (Palmore in Vidovičová, Rabušic, 2005)

Proběhlo několik výzkumů na téma ageismus a nyní bych se ráda zmínila o jednom, který byl publikován v časopise *The Gerontologist* v roce 2001 a ve své publikaci o něm pojednává Vidovičová a Rabušic (Vidovičová a Rabušic, 2005). Respondenti ve věku 60-69let 37% vypověděli, že se v poslední době setkali s věkově diferencovaným chováním. Respondenti ve věku 70+ se s věkovou diskriminací setkali v 55% případů a pro 66% respondentů bylo toto chování nepříjemné. Nejčastěji se ageistické stereotypy projevují, dle zkušeností respondentů, v komunikaci: oslovení, zesměšňování, podceňování na základě věku. Z výzkumu plyne několik doporučení pro zmírnění projevů ageismu v naší společnosti a prevenci jeho rozvoje.

- Vytvořit společnost, kdy nebude učení, práce a odpočinek závislé na věku, ale budou se prolínat celým životním cyklem.
- Odstranit věkové bariéry všude tam, kde je to možné a účelné.
- Podporovat výzkum v oblasti sociální gerontologie a geriatrie.
- Podporovat mezigenerační dialog.

Říká se, že každá mince má dvě strany, proto i problematika mezigeneračních vztahů má druhou stranu. Když se kolem sebe rozhlédnete, zjistíte, že úcta mladých ke starším se všeobecně vytrácí. Jaký podíl na tomto jevu nesou samotní senioři?

Mnoho mladých lidí má dojem, že senioři vystupují jako by byli jenom chudáci a oběti, ať už stáří, nemocí nebo společností. Není tedy divu, že jsou pak tak vnímáni a že pojem stáří nebudí v ostatních lidech žádnou úctu. Bohužel, sami senioři si v tomto stěžování libují. Při rozhovoru se starým člověkem se dozvídáme kolik a jaké neduhy ho trápí, jak nízký důchod dostává, jak je všechno drahé, jak bylo za starých dob lépe. Přímou i nepřímou všem lidem kolem sebe sdělují, že jsou chudí, slabí, ubozí a že potřebují péči. Tato představa působí i na vitální staré lidi, kteří si zachovali zdraví a chuť do života.

Tento obraz „negativního stáří“ je potřeba změnit a to seniory samotnými. Je důležité, aby se snažili prezentovat sebe sama jinak, než jako člověka závislého na pomoci ostatních. V současné době se projevuje trend behavioristického směru a to v tom smyslu, jak se chovám, takový jsem. Pokud vystupuji jako neustále stěžující si člověk, který nemá peníze, nemá zdraví a chce aby se o něho lidé starali, jsem vnímána jako chudák. A chudák si ničím úctou nezaslouží.

Starý člověk je ve společnosti představován jako oběť, které se musí pomáhat. I politici zastávají názor, že problematiku starých lidí a stárnoucí populace je možné řešit jen zvýšením důchodů a snížením věkové hranice k odchodu do důchodu. Popravdě řečeno, je řešení ekonomické situace snazší než snažit se změnu celkového pohledu, představ a předsudků o seniorech. V záznamech z VII.konference Klubu UNESCO z 26.-27.dubna 1999 je zastáván názor, že příprava na třetí věk by měla začít již ve školních lavicích. Příprava na aktivní stáří, dobře vypadat, bavit se a nebýt izolován to jsou hlavní body, které by měl zahrnovat život každého seniora, nebo alespoň by se měl o toto pokoušet. (Svět seniorů, 1999)

Mnoho starých lidí má nálepku „dementní“, jde však spíše o pomalost. Nám se pak jeví, že jsou myšlenkami, mluvou i činností mimo realitu, přitom jednoduše nestíhají myslet a konat s takovou uspěchaností a rychlostí, jakou žije naše společnost. Možná by jejich pomalost mohla být pro nás impulsem, učit se od nich tolik „neuhánět“ a najít si víc času žít.

Senioři mají mnoho vzpomínek, ve kterých se začíná uplatňovat vzpomínkový optimismus. Jejich nasloucháním si můžeme uvědomit, že jejich svět, ve kterém vyrůstali, dospívali, zakládali rodiny a aktivně se podíleli na vytváření statků ve společnosti, byl zajímavý a můžeme si z něho vzít inspiraci při budování našeho světa. Můžeme si uvědomit, náš svět

není jediný možný k životu a nejlepší, že každá společnost sebou nese dobré i špatné a že nikdy není pozdě na změnu.

„Má-li být prodloužení života jedince opravdu přínosem jemu i společnosti, je třeba najít pro staré lidi jakousi novou roli, změnit jejich image o sobě samých, změnit představu o stáří, jako fázi, kdy člověk je jenom na penzi a kdy nemá co na práci a kdy je vlastně bez sociální role.“ (Svět seniorů, 1999, s.52)

Podle J.Šiklové má současný starý člověk významnou roli ve společnosti a tou je dokázat, že i ve stáří je možné žít plným, smysluplným a krásným životem. Oni sami by se měli snažit prezentovat jako spokojení lidé, jelikož to bude působit nejen na ně samotné, ale i na jejich okolí a v závěru na celou společnost. Díky jejich přístupu by se mladí nebáli zestárnout a neměli by potřebu až příliš užívat každého dne. Na utváření kladného obrazu by se měli podílet i novináři, filmaři, politici a další profese ovlivňující veřejné mínění. (Svět seniorů, 1999, s.49-53)

Doktor Guillet zdůrazňuje, že jsme stále nově utvářeni na těle i na duchu. Důkazy nacházíme v lidech, kteří například díky lehkému cvičení dokáží udělat takové pohyby, které by ještě před čtyřmi lety nezvládly nebo díky programům celoživotního učení mohou pomáhat vnoučatům s učením. Stáří může také přinášet moudrost, shovívavost a třeba i humor, tichost, schopnost vidět věci a lidi do hloubky, rozeznávat určitá pozitiva v samotě, nacházet smysl života i smrti. (Pichaud, Thareauová, 1998, s.14)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 PŘÍPRAVA VÝZKUMU

Výzkum jsem zaměřila na popis postojů, názorů, zkušeností a pocitů seniorů a mladé generace ze vzájemného setkávání a sebe prezentace seniorů v soudobé společnosti.

6.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Můj výzkumný problém jsem formulovala jako otázku: Jaký je vztah mezi seniory a mladou generací v soudobé společnosti? Jako dílčí výzkumné otázky jsem si stanovila následující:

- Co pro respondenty znamená stáří a kdy je, podle jejich názoru, člověk již starý?
- Co je pro seniora nejdůležitější, jaké má ve stáří potřeby?
- Jaký význam mají vztahy s prarodiči/vnoučaty?
- Jaké jsou pocity mladých při setkání se starými a nemocnými lidmi?
- Jaký je postoj mladých k seniorům obecně, čím je dán a jak je možné tento postoj ovlivnit?
- Jak přistupují senioři k mladým?
- Zda se senioři setkali s projevem odlišného chování kvůli stáří (+/-)?
- Jak se senioři prezentují ve společnosti?
- Zda mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých?
- Zda mají senioři ve svém věku mladým co nabídnout?

6.2 Metody výzkumu

Metodou užitou v mém výzkumu bude rozhovor. Jedná se o hloubkový polostrukturovaný rozhovor s 5 seniory, zaměřený na jejich vnímání mezigeneračních vztahů a stáří jako takového. Druhou metodou bude kontrastivní polostrukturovaný rozhovor s 5 zástupci mladší generace, zaměřený na otázky stáří, pohledu na seniory a na to, zda jsou jim senioři „užiteční“.

6.3 Výběr vzorku

Výzkumný vzorek bude zahrnovat 5 seniorů ve věku 65 a více let, pro polostrukturovaný rozhovor, vybraných záměrně se schopností porozumět mluvenému slovu, jeho významu, schopnosti reagovat a ústně se vyjadřovat.

Druhou část vzorku tvoří 5 respondentů v produktivním věku, které užiji v kontrastivním rozhovoru. Vybrání budou záměrně ti, kteří jsou s prarodiči stále v kontaktu a nebo se seniory přichází denně do styku (např. zdravotnictví). Tuto mladou generaci jsem vybrala částečně i na základě výzkumné zprávy I. Možného Mezigenerační solidarita (Možný, 2004), ze které vyplývá, že vztahy mezi generací seniorů a jejich vnoučat (dále už jen mladou generací) jsou kvalitativně odlišné a tudíž i nahlížení na život v soudobé společnosti je generačně specifické. Již z tohoto důvodu je zajímavé sledovat postoj mladé generace ke starší a opačně.

7 REALIZACE A VYHODNOCENÍ VÝZKUMU

Výzkum byl realizován v březnu a dubnu 2008. Okruh otázek polostrukturovaného interview jsem určila dle cílů výzkumu, tak aby co nejhloběji pronikly do vztahů mezi generacemi. Předvýzkum byl realizován z důvodu ověření stylu otázek, jejich složitosti a pochopitelnosti pro respondenty. Při realizaci byl jeden z problémů ten, že respondenti mají sklon k odbíhání od daného tématu. Druhý problém spočíval v zobecňujících a nespisovných výrazech, které bylo třeba respondentem více vysvětlit, především jaký má pro něho toto slovo význam. V poslední řadě se objevila neshoda při pokládání otázek a odpověďmi na ně a bylo nutné tyto otázky více specifikovat.

Před vlastním zahájením interview jsem respondenty seznámila s mým záměrem provádět s nimi výzkum, se zaměřením a cíly výzkumu. Ujistila jsem respondenty, že jejich výpovědi budou s jejich souhlasem vystupovat pod křestními jmény a že užijí nahrávací zařízení pro zachycení rozhovoru a že mají možnost kdykoliv rozhovor ukončit či přerušit. Tyto rozhovory jsem po jejich nahrání provedla transkripci (přepsala do písemné podoby). Pomlky, sílu hlasu, intonaci a doprovodné zvuky jsem to textu nezaznamenávala. V příloze jsou rozhovory uvedené po prvotní redukci dat.

Při vyhodnocování výzkumu jsem postupovala dle kvalitativního výzkumu zaměřeného na interakci mezi zdravotní sestrou a pacientem, jehož hlavní část byla přeložena P. Gavorou (Riemen, 1986, s. 85-105) a podle knihy R. Švaříčka Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 210-230).

Zpracování dat proběhlo podle metodiky vyvinuté Corlaizzim a shrnuté v práci Rienmena (1986). Tato analýza spočívá v základních třech krocích.

1. Z přepisů rozhovorů se abstrahují signifikantní výroky, které mají přímý vztah ke zkoumanému problému. Výroky, které se opakují nebo jsou významem podobné, se vypouští.
2. Stanoví se významy každého signifikantního výroku.
3. Formulované významy se shrnou do témat, která jsou obsažena ve všech rozhovorech s respondenty. Tato témata se dávají do vztahu s původními opisy, aby se tak témata validizovala.

Nejprve jsem vyhodnocovala rozhovory s mladými respondenty a poté rozhovory se seniory. Jelikož se rozhovory zabývají dvěma okruhy otázek (vztah mladých lidí se seniory a vztah

seniorů s mladými lidmi), bude nutné hodnotit každou část zvlášť a poté teprve stanovit společná témata celého výzkumu. Tato témata jsou dále rozpracována a podložena výroky respondentů v následující kapitole.

Vyhodnocení výzkumu s mladými respondenty

Signifikantní výroky respondentů z mladé generace

1. část vztah mladých lidí se seniory

- stařeček se šedými vlasy - zdravotní obtíže - v důchodu - vnoučátka a koníčky - na kolik se cítí - až mi budou děti říkat co mám a nemám dělat - starší člověk má ve zvyku dávat všechno na stejné místo - skleróza dělá taky svoje - flexibilita názorů - navštěvujeme se - nepohádali jsme se - rád si s nimi popovídám - uznají můj názor a není problém s nimi diskutovat - co je dobrý, toho je málo - je to ovlivňováno vzdáleností - ovlivnili to hádky rodičů a prarodičů	- mám přirozenou úctu dokud se ke mne chovají slušně - nemají k sobě tak blízko - propast mezi nimi se prohlubuje - nedostatek respektu - do 10let si jich docela váží - puberťáci je spíše nenávidí a ubližují jim - ve skupině se chtějí předvést, posmívají se, předbíhají v obchodech, dělají, že nevidí - teenagery omezují v pohybu a svobodě - v polovině minulého století s nedovolili nic veřejně, to se určitě změnilo - respekt mizí spolu s hledáním sebe sama - výchova - nedostatek času a mnoho práce - v každém je trocha agresivity

- nemáme si velice co říct - cítím lítost a úzkost - budí ve mne soucit - lítost z toho, že jsou staří, nemocní a osamělí - snažím se jim vycházet vstříc, mluvím srozumitelněji a možná i víc nahlas - nedovedu si představit, že bych o někoho pečovala	- vliv party - záleží na mentálním věku a schopnosti porozumět následkům za své činy - je to spíše o náladě - trávení málo času s prarodiči - ovlivněno věkem a společností - každý mladý má po určitou dobu pocit, že bude mladý navždy

tabulka 1 Signifikantní výroky mladých respondentů 1. část

Signifikantní výroky respondentů z mladé generace	
2. část vztah seniorů k mladým lidem	
- určováno zkušenostmi - nedůvěřivost - někdy se jich bojí - každý důchodce se dívá večer na zprávy a jsou všichni poměrně skeptičtí - odsuzují mladé za jejich moderní názory - vystupují důvěřivě - otevřenost se svými problémy, životem i životy jiných - neústupní, hubatí a neohleduplní - myslí si, že mají ve všem pravdu - bohatí dobře, chudým to moc nejde	- globálně asi těžko - záleží na osobním přístupu jedince - nevyřešitelný problém - někteří mají předsudky, takže se to nezmění - mladí hledají vzory ve sportovcích nebo v někom slavném - staří už mladší nijak neoslňují - senioři by si měli zapojit více do života a zůstat aktivní - mladí by měli být více lidští - v této technické době mohou nabídnout životní zkušenosti - vzpomínky a rady mnohé lidí

- slychám, že je něco bolí, že zapomínají, chodí po doktorech - jsou schopni stále něco dělat, ale potřebují pomoc aspoň od svých blízkých - starší páni většinu času tráví po hospodách - hlavně se prezentují málo - o skupinách seniorů, kteří se dají dohromady a chodí na cvičení nebo nacvičují divadlo je málo, ale nemocných, bezmocných a napadených je v televizi dost. - rozdílnost mentality seniorů v česku a jiných zemích	- nezajímají - dům, peníze, hmotný statek - kolikrát si to sami ani neuvědomují - pohled na dobu, kterou mladí neznají - pomoc při výchově vnoučat - aby nebyl ve stáří sám - bezpečí a lásku bližních - jistota toho, že se o ně někdo postará - že si někdo všimne toho, že se něco děje - kdo jim dopřeje žít pěkný život až do poslední chvíle - aby byl vyslechnut

tabulka 2 Signifikantní výroky mladých respondentů 2. část

Formulace významů vyňatých ze signifikantních výroků

1.část mladí respondenti a jejich vztah se seniory

1. Znaky stáří jsou určovány především viditelnými fyzickými, psychickými a sociálními změnami jedince.
2. Prarodiče respondentů jsou vnímaví, empatičtí, schopni přijmout názory a životní styl svých vnoučat, přesto jejich vztah je hlavně ovlivněný vzdáleností, volným časem a vztahem rodičů s prarodiči.
3. Pocity ze setkávání se se seniory a nemocnými lidmi jsou sporné, převládá lítost, soucit a úzkost z jejich bezmoci, nemocí a stáří, přesto je ve vztahu výrazná empatie a snaha vycházet jim vstříc s dalšími znaky asertivity.

4. Mladí lidé a senioři nemají k sobě již tak blízko, respekt a úcta se v pubertě vytrácí, mladší dávají přednost svobodě a volnosti, kterou senioři často vnímají jako útok na vlastní osobu, přesto se chování mladé generace drží v mezích slušného chování.
5. Vztah mladých k seniorům je závislý výchově a na příkladu rodičů, trávení volného času u prarodičů, vlivu vrstevníků, médií a životním stylu.

tabulka 3 Významy ze signifikantních výroků s mladými respondenty 1. část

Formulace významů vyňatých ze signifikantních výroků	
2.část senioři a jejich vztah k mladé generaci podle mladých respondentů	
1.	Senioři jsou ovlivněni zkušenostmi a médii, nedůvěrou a často oprávněnými obavami z chování mladých.
2.	Senioři se sebezprezentují málo, častokrát pouze jako nemocní, bezmocní, chudí a osamělí lidé, na rozdíl od skupinek seniorů, kteří společně chodí na cvičení nebo nacvičují divadlo.
3.	Ovlivnit postoje mladých a seniorů jde globálně těžko, ovlivnitelnost je dána zkušenostmi, osobností jedince, na aktivním životě i ve stáří a na zvýšení lidskosti.
4.	V současné technické době si senioři svoji úlohu neuvědomují, jejich úloha spočívá především v předávání životních zkušeností a rad, pohled na dobu, kterou mladí neznají, pomoc materiální a s výchovou vnoučat
5.	Jako základní potřeby jsou viděny láska, nebýt osamělý, bezpečí a jistoty, verbalizování vlastních pocitů a prožít šťastný život až do konce.

tabulka 4 Významy ze signifikantních výroků s mladými respondenty 2. část

Vyhodnocení výzkumu s respondenty seniory

Signifikantní výroky respondentů seniorů	
1. část vztah mladé generace se seniory	
- člověk není v aktivní pracovní činnosti	- řeknu jim vždy, co si myslím

- nic moc si sám neudělá a potřebuje pomoc ostatních lidí - zdravotní a psychický stav - obava, aby člověk nezůstal sám - člověk zapomíná, vnoučata rostou a děti stárnou - je dosaženo hranice odchodu do důchodu - mohu si vykonávat svou oblíbenou činnost bez ohledu na čas a na příkazy nadřízených - člověk začne chápat, že se svými výkony nemůže srovnávat s mladými - ubývá sil - záleží na genech a kde člověk pracoval - nemůžu si na ně naříkat - co potřebuji mi vždy pomůžou, když potřebuji na nákup nebo k lékaři - říkáme si spoustu věcí - už se nemíchám do výchovy vnoučat, aby si nemysleli, že jsou jejich rodiče špatní - člověk se jim snaží dávat to, co nemohl dát svým dětem - záleží na vzdálenosti bydliště od vnoučat - vnoučata v pubertě chtějí být nezávislá, svobodná a bez dozoru - syn mi řekl, že mám zastaralé názory,	- rozčiluje mne, že nemají úctu ke starším a neumí se chovat - nepustí starší sednout a vysmívají se jim - okrádají staré lidi a jsou hrubí - dokáží být velmi příjemní, ale drhá půlka jsou sprostí - jsou ti, co pomáhají starým lidem přes cestu, ale nestane se to každý den - mají jiný životní styl - chybí někdo, kdo by sjednotil a využil zájmy mladých - záleží na tom, jak se senioři chovají k nim - organizují U3V, výstavy a besedy - lidi jsou obecně agresivnější - lidé chtějí lehce přijít k penězům a okrádají - hlavní je výchova v rodině a ve škole - děti nejsou učeny poslušnosti - děti dostanou všechno a neváží si toho - finanční situace a životní styl - je lepší informovanost o tom, co bylo za mne tabu - děti vidí kolem sebe příklad dospělých lidí a opakují to - na dědině se všichni známe - mladí nepřipouští, že jednou zestárnou

bylo mi to nepříjemné - pustili mne sednout v autobusu - říkají, že teď se to bere jinak - slyším od nich spoustu nadávek - na ulici se jich nebojím - vadí mi nepořádek v čekárně - rozčiluje mne, že i ti nejmenší nejsou schopni uvolnit míst v autobusu	- doma se s dětmi o vztahu k seniorům nemluví - televize a hry na počítači, jak se tam jenom vraždí - vliv západní kultury a stylu života - už v autobusu učí řidič slušnosti a úctě ke stáří - je uspěchaná doba, samé drogy a vše je o penězích

tabulka 5 Signifikantní výroky respondentů seniorů 1. část

Signifikantní výroky respondentů seniorů	
2. část vztah respondentů seniorů k mladé generaci	
- jsou dobří i špatní lidé, každý člověk je jiný - senioři ví, že mladí jsou chytří - hodně starých lidí nemluví o mladých hezky - jak jdou mladí, tak už je pomlouvají a pak se diví, že je mladí nezdraví, oni jim to mládí závidí - co starší generace odsuzuje, to mladí berou jako normální - záleží na zkušenostech, je to individuální - jsou mladí a neví, co je čeká - uteče to a budou stát na našem místě - senioři mají svou hlavu a na stáří už	- objevuje se stařecká ješitnost - začít od dětství - senioři se už nezmění, mají svou hlavu - víc kontaktu se seniory - vzor v rodičích a ostatních lidech - sedět míň u PC a vrátit se ke knížkám - besedami mladých se seniory - brigády v domovech pro seniory - společné výlety a poznávací zájezdy - je potřeba oboustranná tolerance - záleží na výchově a na zkušenostech - dřív se lidé báli Boha, ale dnes se nebojí ničeho - částečně zastávají roli rodičů a snaží se

své názory nikdo nezmění - staří mají jiné názory - jsou lidé, kteří pořád fňukají - snaží se radit ostatním a být užiteční - mám kolem sebe seniorky, které jsou aktivnější než já - jsou ti, co jsou nemocní už od mládí a nakonec přežijí všechny zdravý lidi - staří si chodili k lékaři jenom popovídat - dokud chodí, mají spoustu zájmů - je rozdíl vesnice a město - ovlivněno osobním cítěním, zdravotním stavem a finančními možnostmi - někteří dávají mladým dobrý příklad - seniorky se dokáží pohádat, jsou hašteřivé a pomlouvačné	předat vnoučatům to nejlepší - vzpomínky a vyprávění o životě, co mladí neznají - zkušenosti, které nelze pro jejich vědecko-technickou zastaralost využít - radu, aby všichni pracovali a doplňovali si své vzdělání - dřív se předávali z generace na generaci i recepty - doba jde tak rychle, že i kdyby chtěli, tak neuspějí - zdraví - peníze jsou taky potřeba - vztahy v rodině a s blízkými - být užiteční a cítit se jako rovnocenní lidé - nebýt moc závislí na ostatních - zájem i společnosti

tabulka 6 Signifikantní výroky respondentů seniorů 2. část

Formulace významů ze signifikantních výroků

1. část vztah mladé generace se seniory dle respondentů seniorů

1. Hlavní znaky stáří jsou chápány jako snížení fyzických a psychických schopností, snížení osobní autonomie, odchod do důchodu a volný čas na vnoučata a záliby.
2. Vztah respondentů s vnoučaty je důvěrný, empatický až asertivní a závislý na vzdálenosti bydlišť.

3. Odlišné chování mladých k seniorům je obhajováno životním stylem soudobé společnosti a vyznačuje se převážně odmítáním stagnujících názorů seniorů a neúctou především v dopravních prostředcích.
4. Pocity ze setkávání se s mladými lidmi jsou smíšené, ze strany seniorů naplněné z větší části nesouhlasem až rozčilením nad životním stylem a chováním mladých.
5. Mladí lidé se dle seniorů dělí na dvě části, první zahrnuje ty, co jsou neslušní, neuctivý až hrubí a druhá část obsahuje zástupce empatické, organizující mnoho aktivit pro lidi třetího věku.
6. Mezi faktory ovlivňující interakce mezi mladou a starou generací patří výchova a vzor okolí, materiální hodnoty, životní styl a uspěchaná doba, lepší informovanost, rozdíl mezi vesnicí a městem, média a počítačové hry.

tabulka 7 Významy ze signifikantních výroků respondentů seniorů 1. část

Formulace významů ze signifikantních výroků

2. část vztah respondentů seniorů k mladé generaci

1. Senioři vnímají individualismus a odlišnost hodnot a norem mladé generace, která je závislá na zkušenostech a změna postojů je přímo úměrná lpění na předsudcích.
2. Předsudky seniorů o mladé generaci jsou ovlivněny touhou po mládí, návratu k tabuizmu a mravnímu životnímu stylu minulé doby i neschopností přijmout nové, moderní názory.
3. Sebe prezentace seniorů se odvíjí od zdravotního a finančního stavu, místa bydliště, osobnosti jedince a celoživotního zaměstnání.
4. Ovlivňováním postojů a názorů je třeba začít už od dětství, přičemž nejdůležitější složkou je trávení více času v přítomnosti seniorů a naučit se vzájemné toleranci.
5. Senioři částečně zastávají roli rodičů, předávat mladým lidem mohou také zkušenosti, rady a vzpomínky ze života, přesto v technické době s technickými radami neuspějí.
6. Hlavní potřeby seniorů jsou orientované na zdraví, užitečnost, dobré vztahy s blízkými a v neposlední řadě stojí materiální a finanční potřeby.

tabulka 8 Významy ze signifikantních výroků respondentů seniorů 2. část

Společná témata – vztah mladé a staré generace

- 1) Determinace stárnutí a stáří
  - a) Zdravotní obtíže a změna fyzického vzhledu poukazují na stáří jedince.
  - b) Stárnoucí vnoučata, stagnace názorů, zapomnětlivost a odchod do důchodu určují psychické a sociální stárnutí.
- 2) Vztah prarodičů a vnoučat jako klíčový faktor.
  - a) Vztah je empatický, asertivní a důvěrný až intimní.
  - b) Pravidelný kontakt je udržován v závislosti na vzdálenosti bydlišť a volném čase
- 3) Individualita mladého jedince
  - a) Senioři uznávají jedinečnost a životní styl ve 21.století v mezích slušného chování, úcty a respektu.
  - b) Mladý člověk dává přednost svobodě a hodnotám, které senioři neuznávají.
- 4) Faktory ovlivňující mezigenerační vztah
  - a) Vztah je determinován výchovou, vlivem rodiny, vrstevníků, médií, životního stylu a osobními zkušenostmi.
  - b) Ovlivnitelnost je možná trávením společného času, tolerancí a vzájemnou komunikací.
- 5) Sebeprezentace seniorů
  - a) Senioři se prezentují málo, převážně jako nemocní a bezmocní jedinci než jako reprezentanti aktivního stáří.
  - b) Postavení seniorů se odvíjí nejen od zdravotního stavu, ale i finančních možností, osobnosti jedince a možností místa bydliště.
- 6) Individualita seniora
  - a) Senioři jsou ovlivněni zkušenostmi, médií a stagnujícími mravními hodnotami což má vliv na vytváření předsudků vůči mladé generaci.

- b) V současné vědeckotechnické době spočívá úloha seniorů v předávání životních zkušeností a vzpomínek, podílení se na výchově vnoučat a částečně na materiální výpomoci.
- c) Základní potřeby jedince jsou zdraví, materiální zázemí, pocit bezpečí a sounáležitosti a seberealizace.

tabulka 9 Společná témata – vztah mladé a staré generace

8 POPIS INTERAKCE MEZI MLADOU A STAROU GENERACÍ

Na interakci, která probíhá mezi mladými lidmi a seniory, se podílí mnoho faktorů. Významnými faktory jsou výchova jedince počínající dětstvím, vliv rodiny a příklad ostatních lidí. Mezi dynamické faktory patří životní styl 21. století.

Pavel (23): „Máme dobu, kdy má každý spoustu práce, nestíhá se věnovat okolí a baví se jinými věcmi, než aby navštívil své blízké. Lidé nemají čas přemýšlet nad tím, že jednou zestárnou.“

Michal (21): „Myslím si, že za to může hlavně výchova... Řekl bych, že trávili v dětství málo času se svými prarodiči. Nevědí, co to je se o někoho takového starat a nevědí, jak se takový člověk cítí.“

Vítězslav (67): „Je to dáno způsobem života, v televizi děcka vidí, jak se tam lidi vraždí, i ve filmech a pak to dělají taky.“

Marie (68): „Děti nejsou učeny poslušnosti, nemusí si nic odepřít, mají nebo dostanou všechno a neváží si toho.“

Na utváření vztahů mají podíl i samotní senioři a častokrát si svoji významnou roli dostatečně neuvědomují. Negativní důsledky výše zmíněných faktorů se projevují v chování mladých lidí. Útoky jsou verbální, neverbální, skryté či otevřené a častokrát velmi agresivní.

Michal (21): „Pokud jsou mladí ve skupině, tak se chtějí předvést a chovají se hrůzostrašně... Starším lidem se posmívají, předbíhají je v obchodech. Pokud starší člověk potřebuje s něčím pomoci, tak se otočí a dělají, že nevidí. Jestli se jich nějaký bezmocný stařík na něco zeptá, tak se vysmívají a neodpovídají.“

Vítězslav (67): „Loni mne napadl jeden mladý muž tady v dědině... Když jsem šel domů, tak mne zmlátil nějakou tyčkou... Já bral dva měsíce léky, ale zlomeného jsem nic neměl. Od mladých slýchám spoustu nadávek a ani nepustí starého člověka v autobusu sednout.“

Marie (68): „Co vím, vidím kolem sebe nebo slyším od známých a v televizi, tak se mladí chovají špatně, nepustí starší lidi sednout a vysmívají se jim, někdy i za zády. Okrádají staré lidi a jsou hrubí.“

Miroslav (68): „To, co starší generace v současné době odsuzuje, mladí berou jako normální, a proto někdy i hrubými výroky reagují na kritiku ze strany seniorů.“

Přesto mají senioři spoustu kladných zkušeností ze setkávání se s mladými lidmi. V závislosti na faktorech ovlivňující vztah mladých k seniorům, se setkávají s velmi kladným a empatickým chováním ze strany mladých lidí. Dokáží se vcítit do života seniorů a jsou zaplaveni pocity jako je soucit a lítost „z toho že jsou staří, nemocní a osamělí“ (Michal).

Eva (65): „Mám hodně dobrých zkušeností. Mladí lidé dokáží být velice příjemní, mají úroveň. Jsou lidi, co pomáhají starým lidem přes cestu, ale nestane se to každý den.“

Katka (21): „Teenagery ´omezují´ v pohybu a svobodě, ti o něco starší, pokud mají zdravý rozum, si už uvědomují, že také jednou budou staří a zvládají se chovat podle zásad slušného chování a ne jenom na pomalejší spoluobčany nadávat.“

Snaží se seniorům vycházet vstříc, pomáhat naplňovat jejich potřeby a obohacovat stáří vhodnými aktivitami, které sblížují seniory i mladé lidi („ti mladí organizují pro seniory řadu akcí, třeba univerzity třetího věku, výstavy, besedy a tak dál.“ Miroslav (68).). Mladí lidé se zajímají o život seniorů v době, kterou oni sami neznají a snaží se pochopit myšlenky a morální přesvědčení seniorů, aby mohli společně žít dohromady.

Katka (21) : „už jsem se přistihla, že pokud jedním opravdu se staršími lidmi (tím nemyslím čerství šedesátníci a podobně), tak začínám mluvit srozumitelněji a možná i víc nahlas... potřebuji to zopakovat, aby si vše ujasnili. Tak se jim asi podvědomě snažím vycházet vstříc.“

Na mladé lidi působí i to, jak senioři vnímají sami sebe, jak se prezentují ve veřejném životě a jak moc jsou viditelní v aktivním životě ve společnosti. Za všechny příklady bych uvedla výpověď Katky, která si myslí, stejně jako mnoho lidí, že „Senioři se hlavně prezentují málo. Obdivuji, pokud se skupina seniorů dá dohromady a chodí společně třeba na cvičení, nacvičují divadlo nebo cokoli jiného. Pár jich takových znám. Ale většinou o tom není moc slyšet, zatímco o těch nemocných, bezmocných a napadených je toho v televizi dost. Taková prezentace z nich potom dělá opravdu jen někoho, kdo už neplnohodnotně dožívá a to je podle mě škoda.“

K možnosti ovlivnit postoje a názory mladých lidí a seniorů byly respondenti spíše skeptičtí a to hlavně zástupci z mladé generace.

Pavel (23): „Myslím, že lepší to globálně asi těžko někdy bude, je to hlavně o osobním přístupu jedince. Z mého pohledu je to neřešitelný problém.“

Iva (23): „Záleží na samotných lidech, ale někteří mají předsudky, takže se to nezmění.“

Michal (21): „Řekl, že se to nedá změnit. Mladí hledají vzory ve sportovcích nebo v někom slavném, ale až na výjimky se senioři nestávají moc slavnými. Staří už mladší nijak neoslň, takže se to chování jen tak nezmění.“

Katka (21): „Nijak. Určitě ne hromadně. Náhled na ostatní lidi se utváří zkušenostmi, nemůžeme dát do televize a novin propagandu jak jsou senioři super, protože ti co mají zkušenosti negativní tomu neuvěří a ti ostatní to nepotřebují.“

Respondenti senioři viděli možnost změny jako stěžejní ve společných aktivitách, besedách, výletech a poznávacích zájezdech, návštěvách v institucích zabezpečující péči seniorům a trávení společného volného času. Významný je i částečný návrat k netechnickému, „obyčejnému“ životu, návrat ke knihám, tradicím a zpomalení stále rostoucího tempa životního stylu, ovlivněného západní kulturou.

Viditelný rozdíl byl ve výpovědích mladých respondentů a senior-respondentů na otázky potřeb seniorů. Mladí lidé spatřovali význam v lásce blízkých, bezpečí, sounáležitosti a „jistotě toho, že až do poslední chvíle nebudou sami“ (*Michal*). Senioři dávali přednost spíše hodnotám jako je zdraví, materiální potřeby, užitečnost, autonomie a uznání ze strany blízkých i společnosti („*Nejdůležitější je zdraví. Peníze jsou taky potřeba vždy a všude, ale zdraví si za ně nekoupíš. Důležité jsou i vztahy v rodině, být užitečný a nebýt moc závislý na ostatních.*“ *Marie*)

V závěru se všichni respondenti shodli na úloze seniorů, která byla spatřována především v předávání životních zkušeností, rad, vzpomínek a podílení se na výchově mladě generace. V této době je věda a technika na takové úrovni, že „*vědomosti a zkušenosti seniorů pro jejich zastaralost nelze využít*“ (*Miroslav*).

ZÁVĚR

Z výzkumu celkově vyplývá, že přestože je vztah mezi prarodiči a vnoučaty důvěrný, empatický a otevřený, je nutné zlepšit informovanost mladé generace o problematice stáří a stárnutí. Je nutné s mladými lidmi o stáří komunikovat, protože než se stihnou nadechnout, budou stát na místě seniorů oni. Je v jejich vlastním zájmu připravovat půdu pro vlastní aktivní stáří již nyní, aby se ve třetím věku nesetkávali s negativními projevy věkové diskriminace jako současní senioři. Zvýšením kvality mezigeneračních vztahů a života seniorů, můžeme přispět ke zlepšení kvality života celé společnosti a připravit půdu pro generace následující.

Vzhledem ke skutečnostem, které jsem zjistila ve výzkumu, navrhuji následující využití pro praxi:

Pro zlepšení kvality mezigeneračních vztahů je nutné uplatňovat společenské aktivity, které rozvíjí vzájemnou komunikaci, navazování nových vztahů, respekt a toleranci generací. Vhodné jsou programy pro školy a školní družiny zaměřené na setkávání se se seniory, návštěvy v domovech důchodců, denních stacionářích a dalších institucích, které se zaměřují na péči o seniory; příprava představení, výletů a společných zájezdů.

Besedy, diskuse a debaty v knihovnách a dalších veřejných místech zaměřené na životní vzpomínky a zkušenosti se seniory, na rozdílnost ve vnímání soudobé společnosti z pohledu mladých lidí i seniorů.

Aktivizační programy pro lidi ve třetím věku, aby se zviditelnili pozitivní znaky aktivního stáří a zapsali se do povědomí společnosti. Nabídnout nové relaxační techniky, cvičební programy, turistické a kulturní vyžití.

Nabízet seniorům prospěšné dobrovolnické činnosti, které by podpořili pocit jejich užitečnosti pro společnost.

Zvýšit informovanost seniorů i široké veřejnosti o možnostech celoživotního vzdělávání, denních stacionářů a dobrovolnických organizací.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BENEŠOVÁ, J., PILÁTOVÁ L. Rozdíly generací: Můžou se vůbec pochopit? *Moje psychologie*, říjen 2007, s.80-83. ISSN 18022073.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek sociální gerontologie*. 1.vyd. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví v Brně, 2002. ISBN 80-7013-363-5.

HILDEBRANT-SOCHOR, I. (Téměř) Normální rodina. *Moje psychologie*, říjen 2007, s.76-78. ISSN 18022073.

HOLMEROVÁ, I., JURAŠKOVÁ, B., ZIKMUNDOVÁ, K. *Vybrané kapitoly z gerontologie*. 1.vyd. Praha: GEMA, 2002.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.

JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. 1.vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005. ISBN 80-86861-80-5.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 4.vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

MOŽNÝ, I. a kol. *Mezigenerační solidarita. výzkumná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu. Hodnota dětí a mezigenerační solidarita*. VÚPSV Praha a výzkumné centrum Brno, 2004.

PICHAUD, C., THAREAU, I. *Soužití se staršími lidmi : praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-184-3.

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. 2.vyd. Praha: Portál, 2006. Kapitola 4.13. *Andragogika*, s.96-100. ISBN 80-7178-944-5.

RIEMEN, J.D. *Esenciálna štruktúra interakcie zdravotná sestra-pacient, ktorá je naplnená starostlivosťou o pacienta. Fenomenologický výskum*. In: Munhall, M. P., Oiler, C. J. *Nursing Research: A Qualitative Perspective*. Norwal, CT: Appleton-Century-Crofts, 1986, s. 85-105.

RHEINWALDOVÁ, E. *Novodobá péče o seniory*. 1.vyd. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-828-8.

Svět seniorů: lidská práva a současný život seniorů v ČR: sborník referátů z VIII. konference Klubu UNESCO Kroměříž, 26. - 26. dubna 1999. Kroměříž: Klub UNESCO, 1999.

ŠÝKOROVÁ, D. Autonomie ve stáří : kapitoly z gerontosociologie. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5.

ŠPATÉNKOVÁ, N. a kol. Krize – psychologický a sociologický fenomén. 1.vyd. Praha: Grada 2004.

ŠÚTOVEC, J. a kol. Psychológia a pedagogika. 1.vyd. Martin: Osveta, 1994. ISBN 80-217-0575-2.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s.210-230. ISBN 978-80-7367-313-0

TOŠNEROVÁ, T. Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří. 1.vyd. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, Ústav lékařské etiky 3. LF UK Praha a FNKV Praha 10, 2002. ISBN 80-238-9506-0.

TRČA, S. Cesty k dlouhověkosti. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1987.

VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC, L. Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh. 1.vyd. VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2005.

VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. Čeští senioři včera, dnes a zítra. 1.vyd. Brno: VÚPSV, 2004.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

ČSÚ: Stromy života do roku 2050, [online]. [cit. 20.2.2007]. Dostupný z WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelestva_v_roce_2010

ČSÚ: Stromy života do roku 2050, [online]. [cit. 20.2.2007]. Dostupný z WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelestva_v_roce_2040

ČSÚ: Stromy života do roku 2050, [online]. [cit. 20.2.2007]. Dostupný z WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelestva_v_roce_2050

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 Věková skladba obyvatelstva ČR v roce 2010	11
Obr. 2 Věková skladba obyvatelstva ČR v roce 2040	11
Obr. 3 Věková skladba obyvatelstva v roce 2050.....	12

SEZNAM TABULEK

tabulka 1 Signifikantní výroky mladých respondentů 1. část	41
tabulka 2 Signifikantní výroky mladých respondentů 2. část	42
tabulka 3 Významy ze signifikantních výroků s mladými respondenty 1. část	43
tabulka 4 Významy ze signifikantních výroků s mladými respondenty 2. část	43
tabulka 5 Signifikantní výroky respondentů seniorů 1. část	45
tabulka 6 Signifikantní výroky respondentů seniorů 2. část	46
tabulka 7 Významy ze signifikantních výroků respondentů seniorů 1. část	47
tabulka 8 Významy ze signifikantních výroků respondentů seniorů 2. část	47
tabulka 9 Společná témata – vztah mladé a staré generace.....	49

SEZNAM PŘÍLOH

- P I. Rozhovory s mladými lidmi
- P II. Rozhovory se seniory

PŘÍLOHA I: ROZHOVORY S MLADÝMI LIDMI**Respondent č.1 - Pavel 23let, manažer nákupu****Co tě napadne, když se řekne stáří?**

„Vybaví se mi stařeček, s šedými vlasy. Člověk má větší zdravotní problémy. Trochu i samota v umírání.“

Kdy a čím se, podle tebe, pozná, že je člověk starý?

„Když potkám nějakého člověka, tak to poznám - šedé vlasy... a je v důchodu.“

Jaké jsou tvoje vztahy s prarodiči?

„Dobré, pravidelně se navštěvujeme. Jsou témata, která bych s nimi nikdy neprobíral, ale rád si s nimi popovídám o obyčejných věcech. Nikdy jsme se nepohádali. Vždy uznají můj názor a já jejich.“

Slyšel jsi někdy vyprávět vtipy, které by se střefovali do starších lidí, nebo do stáří? A co si o nich myslíš?

„Ano slyšel. Nemyslím, že by nějak moc urážely staré lidi. Staří si je určitě také tak neberou. Většina se jich také zakládá na pravdě, tak proč si problémy trochu nezlehčit.“

Jaké jsou tvoje pocity, při setkání se seniory?

„Beru je jako normální lidi, pocity moc neřeším, většinou si nemáme velice co říct.“

Jaký máš vztah ke starým a nemocným lidem obecně?

„Byl jsem párkrát na návštěvě v LDNce, ale už při vchodu do budovy jsem cítil lítost nad těmi co tam leží a úzkost. Nerad tam chodím. Budí ve mne soucit.“

Jak podle tebe přistupují mladí k seniorům?

„Není to jako dříve, nemají k sobě tak blízko a propast mezi nimi se stále prohlubuje.“

Čím si myslíš, že je tento přístup dán?

„Určitě výchovou. Máme dobu, kdy má každý spoustu práce, nestíhá se věnovat okolí a baví se jinými věcmi, než aby navštívil své blízké. Lidé nemají čas přemýšlet nad tím, že jednou zestárnou.“

Myslíš si, že mají mladí respekt před stářím?

„Jak kteří, někteří mají úctu. Záleží na tom jak jsou vychovaní a jak jsou se starými lidmi v kontaktu. Hodně záleží na rodinném zázemí.“

A jak přistupují senioři k mladým?

„Pokud má senior vnoučata nebo má kolem sebe i normální mladé lidi, tak určitě ví, že ne všichni jsou stejní. Jsou mezi námi i ti, kteří seniory vykořisťují, chovají se hrubě a napadají je nejen slovně což podle seniorů odporuje morálce a slušnosti.“

Co to pro tebe znamená normální lidé?

„To jsou lidi, kteří vidí v seniorech taky lidi a součást společnosti.“

Co si myslíš o sebe-prezentaci seniorů? (Jak podle tebe senioři vystupují ve společnosti?)

„Vystupují hodně důvěřivě vůči ostatním lidem, viz různé obchodní podvody na ně. Také jsou víc otevření se svými problémy a se svým životem, i s životy ostatních (drbny). Těch máme v naší vesnici několik. Nemám je ani jejich pomluvy rád.“

Myslíš si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Možná ano. Jsou zvyklí na určité chování z dřívější doby, a proto v dnešní době vyčnívají. To bylo a bude.“

Jakým způsobem je, podle tebe, možné postoje mladých i seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Tak to nevím. Myslím, že lepší to globálně asi těžko někdy bude, je to hlavně o osobním přístupu jedince. Z mého pohledu je to neřešitelný problém.“

Co mohou senioři mladým nabídnout?

„Určitě zkušenosti (i když v dnešní technické době ne tak potřebné). Nabídnout mohou hlavně zkušenosti životní, přesto jsou lidé, které jejich vzpomínky a rady nezajímají.“

Co je podle tebe pro seniora nejdůležitější (jeho potřeby)?

„Aby nebyl ve stáří sám.“

Děkuji ti za rozhovor a za ochotu i čas, který jsi mi věnoval.

„Prosím.“

Respondentka č.3 – Iva 23let, studentka MU v Brně**Co tě napadne, když se řekne stáří?**

„Napadne mne nemoc, důchod... ale chtěla bych aby mě v budoucnu napadaly věci jako jsou vnoučátka, spousta volného času, cestování, konečně čas na svoje koníčky. Vím, že prací se k tomu nikdy nedostanu, protože z platu ještě nikdo nezbohatl, takže jsem ráda, že jsem našla způsob jak zbohatnout.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Starý je člověk tak, na kolik se cítí... nejde rovnat stáří v nějakých tabulkách s věkem jedinců, protože u každého je to jinak.“

Jaké jsou tvoje vztahy s prarodiči?

„Z otcovy strany špatné, protože po úmrtí dědy se babička stará o to, co nemá, ne že by to nedělala i předtím, ale teď u toho má přímo hysterické záchvaty. Naopak s prarodiči z matčiny strany jsou vztahy vynikající, trošku tam spíš pokulhává to zdraví. Ale tak to na světě chodí, co je dobrý, toho je málo...“

Slyšela jsi někdy vyprávět vtípy, které by se střefovali do starších lidí, nebo do stáří?**A co si o nich myslíš?**

„Slyšela. Některé jsou pravdivé, záleží zase jakou s tím má zkušenost vypravěč a posluchač, jednoho to může urazit, vyvolat bolestivou vzpomínku, prostě cokoli. Te to to samé jako o policajtech nebo o blondýnách. Když budu mít chlapa policajta, tak to asi nejspíš budu vnímat trošku jinak.“

Jaké jsou tvoje pocity, při setkání se seniory?

„Kladné i záporné. Kladné pokud je to taková ta „pohádková babča“ nebo děda, když jsou milý, jako moje prarodiče, tak je to fajn a taky se nesmí chovat ponížene a myslet si, že všichni mladí jsou burani... jako třeba když nastoupíš do MHD – hrůza, mají nám jít příkladem a někdy si ani do huby nevidí.“

Jaký máš vztah ke starým a nemocným lidem obecně?

„Těch je mi spíš líto, jednak z toho ohledu, že jim asi už není pomoci a taky, že tak za pár let budu vypadat i já.“

Jak podle vás přistupují mladí k seniorům?

„Záleží na věku a kde žijí. A taky hlavně na okolí. Tak do 10 let si myslím, že si jich docela váží, pak jak se dostávají mezi další vrstevníky a pubertáky, tak je spíše nenávidí a ubližují jim, po 20 letech by už měli dostat rozum, ale i to se někdy nestane a pak už z toho nevyrostou.“

Čím si myslíš, že je tento přístup dán?

„To je těžký... já myslím, že v každém je trocha té agresivity, akorát někdo ji umí potlačit a tomu druhému stačí, aby se podíval na film nebo na své vrstevníky (aby zapadl do party). Ale samotní důchodci na tom mají taky podíl, kdyby nebyli tak neústupní, hubatí a neohleduplní, protože si myslí, že mají ve všem pravdu. Možná to je jen jejich obrana.“

Chápu to tak, že jsou podle tebe senioři neohleduplní se brání? Mohla by jsi to rozvést? Čemu se podle tebe brání?

„Proti mladým, aby je nenapadali, neokrádali, dali přednost sednout v busu... prostě ve všem, něco jako vnitřní postoj.“

Myslíš si, že mají mladí respekt před stáří?

„O tom už jsem jednou mluvila.. tak do těch 10 let ano, pak ne a pak doufám, že zase ano. Taky záleží, jestli je to z rodiny, soused nebo cizí, kterého někde potkáte. No a taky samozřejmě záleží na mentálním věku a schopnosti porozumět následkům za své činy.“

A jak přistupují senioři k mladým?

„Nedůvěřivě, někdy se jich bojí, a proto se nejspíš chovají tak, jak se chovají, protože mají nejspíš více těch špatných zkušeností.“

Co si myslíš o sebe-prezentaci seniorů? (Jak se podle tebe senioři prezentují?)

„Ti bohatí dobře (herci, zpěváci...), naopak ti „chudí“, kteří žijí obyčejný život, tak nechci říkat vyloženě špatně, ale moc dobře jim to nejde. Je to určitě i dobou, ve které žijeme, že si spíše každý hledí toho svého, ale dřív to bylo přece jen lepší. Lidé se kamarádili, věděli, kdo vedle nich bydlí v paneláku atd., ale dnes? Těžko.“

Myslíš si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Určitě.“

Jakým způsobem je, podle tebe, možné postoje mladých i seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Tak to netuším, záleží na samotných lidech, ale někteří mají předsudky, takže to nezmění.“

Co mladým mohou senioři nabídnout?

„Dříve zkušenosti, ale v dnešní době už ani ne... co mohou tak to je asi dům, peníze nebo nějaký hmotný statek, službu možná také, ale moc toho není.“

Co je podle vás pro seniora nejdůležitější?

„Bezpečí, láska bližních... asi to nedokážu posoudit.“

Děkuji za rozhovor a za čas, který jsi mi věnovala.

„Nemáš zač, ráda jsem si s tebou popovídala.“

Respondent č.3 - Michal 21let, vedoucí prodejny s koberci

Co tě napadne, když se řekne stáří?

„Samota. Napadá mě to asi z toho důvodu, že už teď mám málo času na své rodiče. Mám svých starostí dost. Cítím, že to samé se stane i mě. Ve stáří budu sám. Ještě k tomu nebudu už tak schopný si všechno zařídit. Když to shrnu: raději zemřít mladý než se dožít stáří.“

Kdy a čím se podle tebe pozná, že je člověk starý?

„Řekl bych, že je individuální. Někdo vyjde ven z domu a neví proč nebo kam chtěl jít. Někdo má rád tenis a najednou zjistí, že už se nemůže hýbat jako dřív či dokonce ho po hře všechno bolí. Já to poznám až když mi budou moje děti říkat co mám a nemám dělat.“

Jaké jsou tvoje vztahy s prarodiči?

„Většinou je to ovlivňováno vzdáleností. Myslím, že kdybych měl svoji babičku bliž u sebe, tak jsem s ní častěji. Bydlí docela daleko, a proto si jich o to více vážím. Na druhou stranu člověk se snaží řešit veškeré problémy, byt s kamarády nebo v práci. Prarodiče tím dávám až někam na konec řady. Rád je mám, ale stejně si na ně nedokážu udělat čas. Přesto když

něco potřebují, nikdy neřeknu ne. Dělán to i přesto, že mám zakázaný bavit se se svoji babičkou. Je to součást mojí rodiny, kterou držím pohromadě z velké části já.“

Můžeš mi říct víc o tom, že máš zakázané se s babičkou „bavit“?

„Mohu, ale stručně. Ovlivnili to hádky mých rodičů a prarodičů. Když se nepohodnou oni, berou si na svoji stranu i své děti. Buď jsem mohl být na straně rodičů a nebo prarodičů. V mém případě vyhráli rodiče, protože jsou mi mnohem blíží a starali se o mě. Dokud nebudu mít svoji rodinu nebo aspoň svůj domov, tak jim nemohu nijak odporovat.“

Přesto se s prarodiči stýkáš? Tajně?

„Stýkám, ale nemusí to už být tajně. Jen to rodičům (konkrétně matce) neříkám. I kdyby se na to přišlo, tak ji to stejně řeknu, protože už věk na to mám. Mám jistotu, že mě máti nevyhodí, protože mě potřebuje (finančně).“

Slyšel jsi někdy vyprávět vtipy, které by se střefovali do starších lidí, nebo do stáří? A co si o nich myslíš?

„Znám a zasměji se. Ale vždycky to беру jako vtip a ne jako urážku. Kolikrát vidíš, že i blondýnky se zasměji vtipu o blondýnkách. Stejně tak se zasměji i starší vtipům o nich.“

Jaké jsou tvoje pocity, při setkání se seniory?

„Lítost.“

Lítost? Z čeho konkrétně?

„Z toho, že jsou staří, nemocní, osamělí. Nejvíce to pociťuji v práci, když kolikrát čekám než najdou nějaký peníz, než se rozhodnou co chtějí, než pochopí, co jim nabízím. Celkově ta bezmocnost.“

Jaký máš vztah ke starým a nemocným lidem obecně?

„Pokud se mohu zase vrátit ke své práci, kde se s nimi často potýkám, tak u mě je to spíše o náladě. Když je dobrá, tak rád pomohu, popovídám si s nimi a snažím se udělat co jim na očích vidím. Pokud je nálada horší, tak se snažím je obsloužit, ale s tím, aby to nebylo na dlouho. Když nad tím tak přemýšlím, tak venku (na ulici) je to podobné. Pokud nespěchám a vidím někoho u přechodu, tak jej pustím a ještě se pousměji. Jestliže nemám čas, tak je to jiné. Určitě vím, že ke svým prarodičům se chovám, a vždy se budu chovat, jak nejlépe“

dovedu. Nikdy neřeknu, že tam nepojedu nebo se nebudu vymlouvat na něco jiného (tedy pokud skutečně nebudu moct).“

Aha, takže chápu to dobře, že tě nejvíce ovlivňuje nálada a to jestli se jedná o rodinu?

„Přesně tak.“

Jak podle tebe přistupují mladí k seniorům?

„To moc nesleduji, ale myslím si, že pokud jsou mladí ve skupině, tak se chtějí předvést a chovají se hrůzostrašně. Pokud jsou sami a mají někomu pomoci, tak si myslím, že to není tak špatný. Všichni budeme jednou starší. Ted' jde jen o to, kdo si to kdy uvědomí. Já jsem si to uvědomil už hodně dávno. Starší osoby jsem dokázal respektovat už hodně dávno.“

Co to pro tebe znamená „neurvale“ a „hrůzostrašně“?

„Že se starším lidem posmívají, předbíhají je v obchodech. Pokud starší člověk potřebuje s něčím pomoci, tak se otočí a dělají, že nevidí. Jestli se jich nějaký bezmocný stařík na něco zeptá, tak se vysmívají a neodpovídají. Určitě by mě toho napadlo víc, ale fakt je, že se s tím už se nesetkávám, protože už mezi takovou skupinu pubertáků nepatřím a vlastně jsem ani nikdy nepatřil.“

Čím si myslíš, že je dáno to, že se mladí někdy chovají „hrůzostrašně“?

„Myslím si, že za to může hlavně výchova. Řekl bych, že trávili v dětství málo času se svými prarodiči nebo jejich rodiče jsou ještě porad mladí. Nevědí, co to je se o někoho takového starat a nevědí, jak se takový člověk cítí.“

Myslíš si, že mají mladí respekt před stáří?

„Ne. Spoustě to ani nedochází. Je to ovlivněno věkem a společností. Já už jsem mezi kolektivem 40 a víc. Jsou mezi kolegy i lide, kteří mají 50 a víc. Stačí mi jak slýchávám, že je něco bolí (klouby), že zapomínají, chodí po doktorech a tak. Má to na mě velký vliv a začínám se stáří bát.“

A jak přistupují senioři k mladým?

„Zase je to věc zkušeností. Pokud nějakí pubertáci někoho pořád otravují, tak ten starší člověk na ně nadává. Ale když třeba konkrétně moje babička tráví hodně času s vnoučaty, tak prostě toleruje určité pubertální chování a jen tak ji něco nerozhodí.“

Co si myslíš o sebe-prezentaci seniorů? (Jak podle tebe seniori vystupují ve společnosti?)

„Když bych se měl celkově zaměřit na všechny seniory, tak bych řekl, že jsou schopni stále něco dělat, ale potřebují pomoc aspoň od svých blízkých. Nejhuře na tom je starší člověk, který už nikoho nemá a je na vše sám. To už potom ztrácí veškerou naději něco dělat nebo se o něco snažit. Znal jsem spoustu už hodně starších lidí, kteří těsně před svojí smrtí chodili pomáhat v zaměstnání a nebo se starali o vnoučata. Na druhou stranu proti těmto hraje opravdová většina starších, kteří jsou bezmocní v nemocnicích či jiných ústavech a spoléhají se jen na pomoc pečovateli. Sami jsou naprosto bezmocní. Je to dáno zdravím a chutí do života.“

Myslíš si, že mají seniori svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Určitě ano a kolikrát si to sami ani neuvědomují. Ale není to jejich chyba. Starší člověk má ve zvyku všechno ukládat na stejné místo, aby to nemusel hledat nebo pořád mít uklizeno. Skleróza dělá také svoje. Nebo časté otázky a potřeba si povídat. Vím, že skončím stejně, jen to nemám rád. Ale dá se to přezít. Zvláště když prarodiče tak často nevidím. Druhá věc, už ne tak tolerantní jsou starší páni, kteří většinu času tráví po hospodách, a potom skončí buď v kde na ulici nebo na lavičce v parku. Nedělá to pěkný dojem. Spousta mladých z toho má jen srandu.“

Jakým způsobem je, podle tebe, možné postoje mladých i seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Řekl bych, že se to nedá změnit. Mladí hledají vzory ve sportovcích nebo v někom slavném, ale až na výjimky se seniori nestávají moc slavnými, protože jim to zdraví často nedovoluje. Popravdě nevím, jak na tuto otázku odpovědět. Není to reklama na cigarety, kde je vidět, co se s vámi stane jestli nepřestanete kouřit. Ale ukažte mladým, že z nich budou staří. Zasmějí se a řeknou si, že na to mají čas a žádný respekt tím staří nezískají. Staří už mladší nijak neoslň, takže se to chování jen tak nezmění.“

Co mohou seniori mladým nabídnout?

„Nabídnout? Zkušenosti ze života, rady ze života, pohled na dobu, kterou ti mladí neznají a nevědí, jaké to bylo. Fakt je ten, že málokoho zajímám, co bylo a všichni se drží toho, co bude. Já si vážím od svých prarodičů nejvíce toho, že jsem díky nim získal respekt k takovým lidem a že mě dokázali vychovat kolikrát i přísněji než moji rodiče. Prostě tím

správným směrem - slušné chování, pozdravit, poděkovat a tak. Starší si na tomto hodně potrpěli. Už teď vím, že budu nechávat často své děti u rodičů,. protože tak jak dokázali vychovat mě, pomohou mi stejně vychovat i moje děti. Rodiče se snaží jít s dobou (moderní rozmazlování). Prarodiče mají méně peněz, tak mě naučili hodně šetřit.“

Co je podle tebe pro seniora nejdůležitější?

„Rodina, příbuzní, přátelé, jistota toho, že až do poslední chvíle nebudou sami, že bude vždycky někdo poblíž, kdo si všimne toho, že se něco děje, kdo se o ně postará. Kdo jim kdykoliv pomůže a dopřeje žít pěkný život až do poslední chvíle.“

Děkuji ti za rozhovor a za to, že sis na mne udělal čas.

„Prosím. Přeji ti hodně štěstí při dalších rozhovorech (smích).“

Respondentka č.4 – Katka 20let, studentka UTB ve Zlíně

Co tě napadne, když se řekne stáří?

„Jako první si vybavím svoje prarodiče. Ne, že by byli nějak extrémně staří, to možná spíš naopak, ale prostě je mám zafixované jako tu „starou“ generaci. Praprarodiče jsem zažila jen velmi krátce, a proto si ani nemám koho jiného představit. Ale protože jsou všichni poměrně vitální, tak stáří nevnímám moc negativně.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Podle mě to nejde univerzálně 'poznat' u všech. Někdo vypadá v 60 výborně, a někdo ve 40 sešle. Je to o genetické výbavě a určitě i životním stylu. Ale je pravda, že v určitém období se začínají objevovat nemoci nebo omezení, které o věku něco vypovídají. Také to, že už se dotýčný chlubí několikatým pravnoučetem navštěvujícím základní školu. Od pohledu se dá něco odhadnout, ale v dnešní době není zase tak obtížné udržet se v kondici po velmi dlouhou dobu a to potom chce dotýčného aspoň trochu znát, abychom mohli něco 'poznat'.“

Jaké jsou tvoje vztahy s prarodiči?

„Víc než dobré, občas jsou malé konflikty, ale většinou se odvíjejí spíš od povahy zúčastněných než od generačního rozdílu. Jsem zvyklá prarodiče často navštěvovat a

nepřijde mi to divné, chodím tam docela ráda. Mám štěstí na poměrně tolerantní prarodiče, není problém s nimi diskutovat na různá témata nebo si přivést přítele či kamarády.“

**Slyšela jsi někdy vyprávět vtipy, které by se střefovali do starších lidí, nebo do stáří?
A co si o nich myslíš?**

„Určitě slyšela, ale zrovna si žádný nevybavuji, takže to asi nebyl žádný, který by mě natolik rozhořčil nebo pohoršil. Beru je jako vtipy o jakékoli jiné skupině lidí. Někomu se to může zdát velmi neetické, ale svým způsobem jsou takové všechny vtipy, které se trefují do nějaké části lidské společnosti.“

Jaké jsou tvoje pocity, při setkání se seniory?

„Nevadí mi, ale už jsem se přistihla, že pokud jedním opravdu se staršími lidmi (tím nemyslím čerství šedesátníci a podobně), tak začínám mluvit srozumitelněji a možná i víc nahlas. Doufám, že je to nějak nedeprimuje, rozhodně tím nechci naznačit, že pomaleji chápou nebo tak nějak. Spíš mám pocit, že třeba nemusí úplně doslýchát a tak chci, aby porozuměli tomu, co jim říkám. Pracuji s lidmi na brigádě, a mám vyzkoušené, že to, co na vrstevníky svých rodičů vychrlím a oni to poberou, si starší lidé stejně nepřeberou a potřebují to zopakovat, aby si vše ujasnili. Tak se jim asi podvědomě snažím vycházet vstříc.“

Jaký máš vztah ke starým a nemocným lidem obecně?

„Nedovedu si představit, že bych o ně třeba pečovala, ale to je asi dáno povahou. Já si nedovedu představit ani péči třeba o handicapované osoby obecně. Při běžném setkání mi samozřejmě nijak nevadí, nemám problém pustit v autobuse sednout seniora s holí nebo počkat ve frontě u kasy než vysype z peněženky všechny drobné a nechá prodavačku si vybrat.“

Jak podle tebe přistupují mladí k seniorům?

„Teenagery ´omezují´ v pohybu a svobod. Ti o něco starší, pokud mají zdravý rozum, si už uvědomují, že také jednou budou staří a zvládají se chovat podle zásad slušného chování a ne jenom na pomalejší spoluobčany nadávat. Ale samozřejmě to může být individuální, záleží na výchově jedince. Ale nemyslím s,i že by byla naše generace nějak výrazně odlišná od těch předcházejících. Podle mě, je to pořád dokola. Starším se nezdá nic na mladých a

mladým se nezdá nic na starších. Je to věčný koloběh, jen se mění způsoby, jakými se to dá vyjádřit. V polovině minulého století si tehdejší 'omladina' jistě taky dělala ze seniorů vtípky a legraci, ale nedovolili si nic veřejně. To se určitě změnilo, ale ten vztah je zhruba pořád stejný.“

Čím si myslíš, že je tento přístup dán?

„Koloběhem života? Nevím, ale je pravda, a že každý mladý má určitou dobu pocit, že bude mladý navždy a nechce si připouštět nic jiného. Potom mu musí starší generace přijít jako z jiné planety. Ale myslím, že se to s věkem srovnává.“

Myslíš si, že mají mladí respekt před stáří?

„Děti ano, většina 'náctiletých' se tak určitě neprojevuje, ale ti 'mladí' kolem období plnoletosti už snad zase ano. Respekt mizí spolu s jistým obdobím převratných změn a hledání sama sebe, ale pak se většinou zase vrací.“

A jak přistupují senioři k mladým?

„Podle zkušeností. Pokud máte kolem sebe právě ty 'rozumné' mladé, tak nemáte problém, ale je fakt, že v dnešní době, kdy se každý důchodce kouká večer na zprávy, kde teenageři vraždí své spolužáky a okrádají vlastní babičky, jsou asi všichni poměrně skeptičtí. Mám pocit, že kdyby teď nějaký starší školák nabídl na ulici důchodkyni, že jí vezme tašku, tak mu ji ani nedá, protože se bude preventivně bát, že jí s ní uteče. A celkem to chápu.“

Co si myslíš o sebe-prezentaci seniorů? (Jak se podle tebe senioři prezentují na veřejnosti?)

„Senioři se hlavně prezentují málo. Obdivuji, pokud se skupina seniorů dá dohromady a chodí společně třeba na cvičení, nacvičují divadlo nebo cokoli jiného. Pár jich takových znám. Ale většinou o tom není moc slyšet, zatímco o těch nemocných, bezmocných a napadených je toho v televizi dost. Taková prezentace z nich potom dělá opravdu jen někoho, kdo už neplnohodnotně dožívá a to je podle mě škoda.“

Myslíš si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Možná, že právě tou prezentací, která je probíhá v médiích. Ale jinak by se to mělo odvíjet od chování jedinců k jedincům, přeci si nikdo neudělá na důchodce špatný náhled, pokud má ve svém okolí zrovna samé milé lidi, se kterými se třeba stýká od dětství (hodné sousedky, prodavačky..). Naopak pokud si pod pojem důchodce zaškatulkujeme nerudnou

sousedku z prvního patra, která celý den špehuje za dveřmi u kukátka, tak potom už tak nahlížíme asi na všechny automaticky.“

Jakým způsobem je, podle tebe, možné postoje mladých i seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Nijak. Určitě ne hromadně. Náhled na ostatní lidi se utváří zkušenostmi, nemůžeme dát do televize a novin propagandu, jak jsou senioři super, protože ti, co mají zkušenosti negativní tomu neuvěří a ti ostatní to nepotřebují.“

Co mladým mohou senioři nabídnout?

„Zní to otřepaně, ale zkušenosti. To je totiž to, v čem se senioři liší od juniorů. Ale na druhou stranu třeba po pracovní stránce se to takhle brát nedá, protože dnes už spousta věcí běží jinak, s pomocí moderní techniky, o které se seniorům ani nesnilo. Takže spíš 'životní zkušenosti'. Naopak mladí mohou hodně nabídnou seniorům. Právě to, že je zapojí do současného světa...“

Co je podle tebe pro seniora nejdůležitější?

„Jistota a to, že je pro někoho důležitý. Je to asi podobné jako s každým jiným, ale řekla bych, že každý senior chce mít jednak jistotu, že je zabezpečený, že je o něj postaráno (bydlení atd), protože skončit ve vysokém věku na ulici je noční můra, a také, že nežije zbytečně, že není na obtíž, ale naopak, že je tu někdo, kdo ho má rád, a koho zajímá. V ideálním případě by tuto roli měli zastávat příbuzní.“

Respondentka č.5 - Pavla 23let, studentka UTB

Co vás napadne, když se řekne stáří?

„Lidé, kteří za celý život nasbírali mnoho zkušeností a jsou moudří.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Flexibilitou názorů. Do kdy jsou schopni přijímat nové poznatky, nové názory atd.“

Jaké jsou tvoje vztahy s prarodiči?

„Dobré. V jistých věcech se naše názory rozcházejí a vím, že svůj názor ani způsob myšlení nezmění. Akceptuji to i když mi to vadí.“

**Slyšela jsi někdy vyprávět vtipy, které by se střefovali do starších lidí, nebo do stáří?
A co si o nich myslíš?**

„Slyšela a vadí mi to.“

Jaké jsou tvoje pocity, při setkání se seniory?

„Mám k nim přirozenou úctu do té doby dokud jsou příjemní a chovají se ke mně slušně.“

Jaký máš vztah ke starým a nemocným lidem?

„Snažím se jim pomáhat, ale musí to být opravdu staří a nemocní lidé. Mnohdy se stane, že senioři ze sebe dělají chudáčky v podobě toho co je zrovna bolí... To ráda nemám.“

Jak podle tebe přistupují mladí k seniorům?

„Současná generace k nim přistupuje velmi ´vlažně´. Jsou výjimky, kdy se mladí zajímají o starší lidi, ale těch není mnoho.“

Čím si myslíš, že je tento přístup dán?

„V současné době vše probíhá strašně zrychleně a uspěchaně. Lidé nemají čas se zastavit, starat se o mezilidské vztahy. Tím pádem mladí se učí a přizpůsobují tomuto modelu chování a ani netuší, že je něco špatně.“

Myslíš si, že mají mladí respekt před stářím?

„Někteří ano, ale ubývá jich.“

A jak přistupují senioři k mladým?

„V tom tkví druhý problém. Mnoho seniorů odsuzuje mladé za jejich moderní názory . Již se mi párkrát stalo, že se senioři ke mně zachovali nepatřičně. Například neuhnuli, když jsem nesla očividně něco těžkého a neměla jsem prostor k vyhnutí, jenom z pocitu, že on je senior a já mladá... tudíž já jsem ta, kdo má uhnout ačkoli nemám vlastně kam.“

Co si myslíš o sebe-prezentaci seniorů? (Jak se podle tebe senioři prezentují?)

„Čeští senioři, neříkám, že všichni, zneužívají výhod, které mají. Prožívají své ´trpitelské´ období před smrtí. Měla jsem možnost poznat seniory ve Skotsku a Irsku. Lidé (senioři) si užívají zbytek života. Neskuhrají, že mají malý důchod...ale raději šetří a zaplatí si kurz

malování nebo odjedou na dovolenou. To v ČR nevidíte, protože oni si řeknou... 'co by řekli lidi..já, taková stará a jet na dovolenou?'“

Myslíš si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

Jak již jsem řekla v předchozích dvou otázkách...to jak senioři neustále nadávají a stěžují si na celý svět... všechny tyto faktory odrazují nás mladé.“

Jakým způsobem je, podle tvého názoru, možné postoje mladých i seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Senioři by si měli vážit daru, že se dožili podzimu života. Aby se zapojili do života a zůstali aktivními. Mladí a tím nemyslím jen teenagery, ale celkově všechny lidi, by se měli ohlednout kolem sebe a být více lidskými.“

Co mohou senioři mladým nabídnout

„Hlavně jejich zkušenosti a rady. Nikdy není dobře se nechat unést jenom technickým světem, ale také vrátit se opět k tradicím a to díky nim.“

Co je podle tebe pro seniora nejdůležitější?

„Aby byl vyslechnut.“

Děkuji za rozhovor.

„Prosím.“

PŘÍLOHA II: ROZHOVORY SE SENIORY

Respondentka č.1 – Marie 68let, zdravotní sestra, nyní v důchodu

Co vás napadne, když se řekne stáří?

„Člověk není v aktivní pracovní činnosti. Musí se sám obsloužit a to co nejděle je to možné.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Když je člověk mladý, může udělat všechno kolem sebe sám (obléct, najíst, uklidit). Ale když je člověk nemocný a stárne je to čím dál tím těžší. Ve stáří si člověk nic moc sám neudělá a potřebuje pomoc ostatních lidí.“

Jaké jsou vaše vztahy s vnoučaty?

„Náš vztah je moc dobrý. Mám mnoho vnoučat, ale ty co bydlí blízko mne, jsou mi blízké i vnitřně. Nemůžu si na ně naříkat. Všechno co potřebuji mi vždy pomůžou. Kluci jsou trochu horší, jsou v pubertě. Platíval na ně víc můj muž. Ale s vnučkou si říkáme spoustu věcí, které častokrát nerozebírám ani s mými dětmi. Pomáhá mi hlavně, když potřebuji na nákup, nebo k lékaři. Všechny vnoučata i děti mám moc ráda.“

Slyšela jste někdy vyprávět vtipy, které by se střefovali do starších lidí, nebo do stáří?

„Nevzpomínám si. Myslím si, že to jsou jenom vtipy pro zasmání, neberu je vážně.“

Řekl vám někdy někdo, že máte zastaralé názory a postoje?

„Ano. Vlastní syn. Bylo mi to hodně nepříjemné, přece jen jsem jeho matka. Se synem se o minulosti těžko mluví. Nedokáže uznat, jako to bylo, když jsem měla děti malé, žili jsme od výplaty k výplatě. Je to teď horší než za mých mladých let. Syn je podnikatel a s rodinou žijí na vysoké noze. Těžko uznává názory ostatních. My se starali o 6 lidí, plat byl malý, ale museli jsme to zvládnout.“

Byla jste za poslední dobu v situaci, kdy se k vám lidé chovali odlišně kvůli stáří (+/-)?

„Určitě ano, ale spíše pozitivně. Lidé mne pouštěli sednout v autobusu, nebo do dveří. Bylo to příjemné, i když to upozorňuje na můj věk.“

Jak podle vás přistupují mladí k seniorům?

„Co vím, vidím kolem sebe nebo slyším od známých a v televizi, tak se mladí chovají špatně, nepustí starší lidi sednout a vysmívají se jim, někdy i za zády. Okrádají staré lidi a jsou hrubí. Mne se tohle naštěstí nestalo.“

Čím si myslíte, že je tento přístup dán?

„Lidi jsou obecně agresivnější, chtějí přijít lehce k penězům a okrádají. Hlavní je výchova v rodině. Děti nejsou učeny poslušnosti, nemusí si nic odepřít, mají nebo dostanou všechno a neváží si toho. Finanční situace dělá moc. Děti i mladí lidi vidí kolem sebe příklad dospělých (třeba hádky s rodiči nebo mezi sebou, životní styl) a opakují to.“

Myslíte si, že mají mladí respekt před stáří?

„Jak kdo, nejde to říct tak všeobecně. Mladí jsou jinak vychováváni než jsme byli my. Ti co pochází ze slušné rodiny, tak třeba aspoň pozdraví. Obecně dnes to není taková úcta ke starým. Teď děti dají rodiče do ústavu a ani je nechodí navštěvovat, jenom když přijde důchod.“

Jak by se daly postoje a názory mladých ovlivnit nebo změnit?

„Důležité je začít od dětství. Musí poznat, jak je těžké si vydělat a uvědomit si, že staří to museli všechno zažít, že pro své děti udělali všechno, když nebylo peněz na jídlo, taky se to muselo nějak udělat. Hlavní je taky výchova. Děti by měli mít víc kontaktu se seniory a aby viděli příklad a vzor v rodičích a ostatních lidech. Taky by měli míň sedět v počítače a hrát 'střílečky' a vrátit se víc ke knížkám, už od mala.“

A jak přistupují senioři k mladým?

„Je to rozdílné. Jsou dobří i špatní lidi. Mladá generace se snaží něčeho dosáhnout a mají před sebou dlouhou cestu. Já s mladýma ani se starými neměla nikdy žádný problém. Když jsem dělala na středisku, tak jsem ke všem byla vždycky slušná, i když mne někteří neměli rádi, protože jsem nebyla jejich (byla jsem přespolní). My staří často slyšíme, jak se mladí chovají, jak bývají hrubí a neslušní. Někdy si říkám, kam ten svět spěje.“

Co si myslíte o sebe-prezentaci seniorů? (Jak podle vás senioři vystupují ve společnosti?)

„Staří mají jiné názory a je jiná doba. Jsou lidé, kteří pořád fňukají, ale většinou se snaží radit ostatním a být nějak užiteční. Já mám kolem sebe seniorky, které jsou aktivní více než

já, zastanou spoustu práce a nemocím odolávají. Dokud je člověk mladý, tak ho tohle nenapadne. Žije se dobrou jaká je a staří jdou bokem.“

Myslíte si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Určitě ano, na mne také měli moji prarodiče vliv. My částečně zastáváme jejich rodiče a snažíme se jim předat to nejlepší.“

Co je podle vás v tomto věku pro člověka nejdůležitější?

„Nejdůležitější je zdraví. Peníze jsou taky potřeba vždy a všude, ale zdraví si za ně nekoupíš. Důležité jsou i vztahy v rodině, být užitečný a nebýt moc závislý na ostatních. Vždycky jsem moc ráda, když přijdou vnoučata nebo děti, dám jim něco na jídlo a ony mi vypráví, co je kde nového nebo co se jim přihodilo. Člověk má čas na sebe a moc přemýšlí o všem, co mu kdo řekne. Trápí se a bolí to.“

Děkuji za rozhovor.

„Prosím, ráda jsem si s vámi popovídala.“

Respondentka č.2 – Eva 65 let, vychovatelka, nyní v důchodu

Co vás napadne, když se řekne stáří?

„Všelijaký nemoci. Klube se to na mne, jako na každého. A taková obava, aby člověk nezůstal sám, aby se na nás někdo přišel podívat. Aby nebyl člověk zapomenutý. Děcka mají moc práce.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Člověk zapomíná, vnoučata rostou, tam tě píchá, tam bolí a děti stárnou.“

Jaké jsou vaše vztahy s vnoučaty?

„Velice dobré. Mám osm vnoučat... jeden čas jsem se míchala i do výchovy, ale už ne, aby si děti nemyslely, že jsou rodiče špatný. Co mají doma to ať je tam, já si je taky usměrním sama.“

Setkala jste se s nějakým nevhodným chováním ze strany mladé generace?

„Setkala, ale i s milými lidmi. Mám hodně dobrých zkušeností. Jednou jsem cestovala do Vídně a seděli za mnou dvě malé slečny, velice slušné, celou cestu se učili a společně jsme si také popovídaly. Ale na druhou stranu jsem jela vlakem a kousek ode mne seděl kluk a tužkou začal párat sedačku. Všichni okolo stáli a dělali, že to nevidí. Vrhla jsem na něho pohled, jako že toho má nechat a zakroutila jsem hlavou. V tu chvíli byl u mne a hrubě se mne ptal jestli mám nějaký problém nebo co se mi nelíbí.“

Jaké máte pocity ze setkávání se s mladými lidmi obecně?

„Smíšený. Na ulici se jich nebojím. Mladí lidé dokáží být velice příjemní, mají úroveň. Druhá půlka jsou sprostáci. Na ulici podle toho jak člověk vypadá a nebo jak zaujme tak se s ním bavím nebo nebavím. Když vidím nějakého ´trhana´ nebo opilce, tak jdu radši pryč.“

Jak se podle vás mladí chovají k seniorům?

„Nepřijdu s nimi tolik do styku, ale na dědině se všichni známe a děcka se bojí chovat nějak hrubě.“

Čím si myslíte, že je tento přístup dán?

„Doma se o tom nemluví, mladí jsou málo informovaní a děti o tom nechtějí ani slyšet. Jsou lidi, co pomáhají starým lidem přes cestu, ale nestane se to každý den. Je to dáno výchovou v rodině a rodinou samotnou. Já měla kluky, ale nikdy nepřišly, že by něco zdevastovali. Je důležité a nimi o tom mluvit. Dál i televize a hry na počítači, jak se tam jenom vraždí.“

Řekl vám někdy někdo, že máte zastaralé názory a postoje?

„Jo. Řekly mi to vnučky. Někdy kritizují jejich oblečení. Ta holá břicha, to je hrozný. Říkám jim, že budou mít nemocné ledviny. Nosí do školy nalakované nehty, to my jsme si dovolit nemohli. Mají jiný životní styl. I moje děti říkají, že se to bere teď jinak. Jsou z té školy přechytračený, je lepší informovanost o tom co bylo za mě tabu.“

Myslíte si, že mají mladí respekt před stáří?

„Je to 50:50. Je to rozhodně výchovou. Nechci lidi odsuzovat, ale úplný respekt před úplným stáří jsem měla až tak ve 20 letech. Je to věkem a příkladem doma. Když doma slyší ne-respekt ´je to stará baba´ a podobně, ne-li hůř, tak to opakují. Mladí si nepřipouští, že jednou zestárnou.“

A jak přistupují senioři k mladým podle obecně?

„Já osobně bych se dovedla zastat u doktora nebo v autobusu, aby pustili stého člověka sednout. I když se jim to nelíbí. Senioři je nehází do jednoho pytle, ví, že je každý člověk jiný. V dědině si dokáží mladého zařadit – to je celý tata. Je to půl na půl.“

Jak podle vás senioři vystupují ve společnosti?

„To jsou ti lidi, co jsou nemocní už od mládí a nakonec přežijí všechny zdravý lidi okolo. K lékaři, co se platí těch 30Kč, je čekárna prázdná. Staří si tam přišli jenom popovídat o nemocech. Jsou lidi, kteří jsou aktivní, někdy až moc, přes všechny nemoci. Mají spoustu zájmů. Dokud chodí, tak je to dobrý. Já si ráda popovídám, přečtu knížky, s vnoučaty se pookřeji. Je rozdíl vesnice a město. Tady není co by, kromě procházky do lesa a na hřbitov. A teď se bojím i do toho lesa. Jak jsou ty vichřice a klíšřata.“

Myslíte si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Mají, to teda určitě. Je hodně starých lidí, co nehezky mluví o mladých. To člověk slyší o oblíkání a že holky chodí s kluky a to mi hrozně vadí. Jak jdou mladí tak už je pomlouvají. A ta poslední to pak někomu řekne. Mladí se to doslechnou a ony se pak diví, že je nezdraví a tak. Jako by nechtěl vzpomínat, jak byly mladý. Všechno bylo tabu, teď je to jiný. Ony jim to mládí závidí, ale nechtějí si to přiznat.“

Jak by se daly postoje a názory mladých a seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Besedami, aby se ti mladí a staří mohli setkávat, aby mohli chodit na brigády do domovů a zařízení pro seniory, aby získali co nejvíc zkušeností. Vyslechnou si jaký měli senioři osudy. Někde to je, že se jezdí na výlety a poznávací zájezdy staří s mladýma a tak se poznávají. Tady na vesnici nic není, ale v Rakousku jak mám děti, tak je to normální.“

Co je podle vás v tomto věku pro člověka nejdůležitější? Jaké jsou potřeby seniorů?

„Hlavě zdraví. Pokud člověk chodí a udělá si věci kolem sebe, tak potřebuje kontakt s lidmi pořád. Je to hrozný, když je člověk doma, nic nemůže, nikdo nepřijde. Je to taková bezmoc. Když člověk přestane mluvit, tak umírá. Důležitý je, aby o něm druzí věděli. Hlavně ta rodina.“

Co mohou mladým senioři (v této technické době) nabídnout?

„Vzpomínky, vyprávění o životě, co neznají. Moje vnučky vždycky chtějí 'babičko vyprávěj, jako to bylo když jsi byla malá'. Znaří to už z paměti. Moje děti nečekají peníze ani majetek, mají svoje. S vnučkami malujeme kamínky, hrajeme pexeso a hry, loni jsme cvrnkali kuličky. Děti jsou jiný doma a tady. Doma mají všechno, tady je jen televize. Přecházíme k obyčejnému životu. Ony to tam doma v Rakousku vypráví a ti se tam dívají, protože to neznají.“

To je všechno. Děkuji za váš čas a spolupráci.

„Prosím. To byla maličkost. Ještě počkejte, ukážu vám fotky mých vnučat.“

Respondent č.3 – Miroslav 68let – úředník, nyní v invalidním důchodu

Co vás napadne, když se řekne stáří?

„Stáří je období, kdy je dosaženo hranice odchodu do důchodu. Období, kdy si mohu dle libosti vykonávat svou oblíbenou činnost bez ohledu na čas na to, že si udělám sám to, co se mi líbí aniž bych byl svázán příkazy svých nadřízených, že si budu dělat co já uznám za vhodné, co mě prospěje. To vše je samozřejmě za dodržování zákonů současné společnosti.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Obyčejně se říká, že každý je tak starý na kolik se cítí. A kdy je člověk starý, kdy začne chápat, že se svými výkony nemůže srovnávat s těmi mladými, že to, co jsem dříve zvládal udělat za hodinu, trvá mi dvě. Poznává se to i na růstu vnučat, pokud je má a samozřejmě na zdravotním stavu, na psychice každého člověka.“

Jaké jsou vaše vztahy s vnučaty?

„Všeobecně lze říci, že vzájemné vztahy jsou dobré. Člověk už je zřejmě takový, že se jim snaží dávat co nemohl z různých důvodů dávat svým dětem. Záleží ovšem také na tom, v jaké vzdálenosti naše bydliště od vnučat je. Zda bydlí ve společné domácnosti nebo v samostatném domě ve stejné obci či v jiné vzdáleném městě. Záleží na tom jak často se navštěvují. Moje vnučata bydlí asi 20 km od nás a snažíme se vídat co nejvíce to jde. Přesto i ony a rodiče mají spoustu práce.“

Setkal jste se s nějakým nevhodným chováním ze strany mladé generace?

„Pokud to budu brát ze svého bydliště, vadí mi nepořádek v čekárně na autobus a protože dost často cestuji tak skutečnost, že už i ti nejmenší nejsou ochotni uvolnit místa starším, že nechají stát i svou současnou učitelku, která je samozřejmě nevybídne k tomu, aby uvolnili místo starším, mne dokáže rozčítit.“

Jaké máte pocity ze setkávání se s mladými lidmi obecně?

„Díky tomu, že jsem dříve nějakou dobu pracoval přímo s mladou generací, mohu říci, že pozoruji a srovnávám vztahy mezi mládeží a chování mladých lidí. Tak jak za našich časů, je vidět zájem mladých lidí scházet se ve svém volném čase. Chybí tu však něco nebo někdo, kdo by jejich zájmy sjednotil a využil jich. Ovšem bez toho donucovacího prostředku, že 'musíš'.“

Jak se podle vás mladí chovají k seniorům?

„Záleží na tom jak se senioři chovají k nim. Oboustranně je potřebná vzájemná tolerance. To, co starší generace v současné době odsuzuje, mladí berou jako normální, a proto někdy i hrubými výroky reagují na kritiku ze strany seniorů.“

Čím si myslíte, že je tento přístup dán?

„Je to dáno možnostmi, co dovoluje současná společnost. To, co se nám zdá pohoršující, je pro mladé lidi normální. Život mladých je značně ovlivňován západní kulturou a stylem života. Co mladí vidí v televizi, začínají napodobovat.“

Řekl vám někdy někdo, že máte zastaralé názory a postoje?

„Tele nemůže být chytřejší než kráva, to si často myslí senioři. A protože v současné době v rámci svých možností se setkávám především se svými dětmi a vnoučaty, kteří mne respektují, uslyším z jejich úst někdy i to, že mám staré názory a postoje.“

Myslíte si, že mají mladí respekt před stáří?

„Do jisté míry si myslím, že určitě. Vždyť vedle sebe musí žít jak mladí, tak i ti dříve narození. A právě ti mladí organizují pro seniory řadu akcí, třeba univerzity třetího věku, výstavy, besedy a tak dál.“

A jak přistupují senioři k mladým podle obecně?

„Snaží se nabídnou svoje zkušenosti, které získali po obu aktivní činnosti. Je si však třeba uvědomit, že současná vědecko-technický pokrok je na takové úrovni, že vědomosti a zkušenosti seniorů pro jejich 'zastaralost' nelze využít.“

Jak podle vás senioři vystupují ve společnosti?

„Vystupování seniorů na veřejnosti je ovlivňováno osobním cítěním. Často záleží na zdravotním stavu a finančních možnostech.“

Myslíte si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Určitě, vždyť na chování mladých má vliv již výchova v rodině a ve škole.“

Jak by se daly postoje a názory mladých a seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Vzájemnými besedami, výstavami, turistickými vycházkami.“

Co je podle vás v tomto věku pro člověka nejdůležitější? Jaké jsou potřeby seniorů?

„Zdraví, pochopení a zájem nejen nejbližších příbuzných, ale i společností.“

Co mohou mladým senioři (v této technické době) nabídnout?

„To co jsem již říkal. Nabídnout mohou hlavně zkušenosti.“

To bylo zajímavé. Děkuji vám za rozhovor.

„Ale no tak...snad ti to k něčemu bude.“

Respondent č.4 – Vítězslav 67 let, nyní hospodský, důchodce

Co vás napadne, když se řekne stáří?

„Člověk, který celý život pracoval by chtěl důstojně život dožít. Člověk už nemůže dělat to, co dělal celý život, na nic sám nestačí a potřebuje aby mu ostatní pomáhali.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Poznává se to tím, že mu ubývá sil.“

Jaké jsou vaše vztahy s vnoučaty?

„Velmi dobré. Mám čtyři vnoučata vycházíme spolu moc dobře. Já se s nimi 'nemaluju'. Když něco provedou, tak si to vysvětlíme a řeknu jim, že to si mají dělat doma a ne tady u mne. Když o potřebuji něco pomoci, tak je na ně spolehnoutí.“

Setkal jste se s nějakým nevhodným chováním ze strany mladé generace?

„Setkal a ne jednou. Třeba loni mne napadl jeden mladý muž tady v dědině. Zapíjel narozenou dceru, ale nechtěl zaplatit. Tak jsem ho vyhodil z hospody. Když jsem s šel domů, tak mne zmlátil nějakou tyčkou. Doplazil jsem se až k hospodě. Jeden soused zavolal policii, ale když jsme se dostali až k soudu, tak všechno popřel. Já bral dva měsíce léky, ale zlomeného jsem nic neměl. Od mladých slýchám spoustu nadávek a ani nepustí starého člověka v autobusu sednout.“

Jaké máte pocity ze setkávání se s mladými lidmi obecně?

„Někdy dobré, někdy smíšené, někdy i špatné. Ale já se s nima nemaluju, řeknu jim vždy co si myslím a jak to chci.“

Jak se podle vás mladí chovají k seniorům?

„Podle výchovy ve vlastní rodině. Když děcka vidí, jak se rodiče hádají, řvou na sebe, tak si myslí, že to je normální a chovají se taky tak, všude.“

Čím si myslíte, že je tento přístup dán?

„Je to dáno způsobem života, v televizi děcka vidí jak se tam lidi vraždí, i ve filmech a pak to dělají taky.“

Řekl vám někdy někdo, že máte zastaralé názory a postoje?

„Mnohokrát, v této době to tak prostě je. Mladí si myslí, že ví všechno líp.,“

Myslíte si, že mají mladí respekt před stářími?

„Někteří ano, někteří ne. Záleží s kým se potkáte a na tom jaké máte s lidmi zkušenosti ze života.“

A jak přistupují senioři k mladým podle obecně?

„Senioři to myslí dobře, ale mladí si nedají poradit. Mají svou hlavu a říkají, že je jiná doba.“

Jak podle vás senioři vystupují ve společnosti?

„Dle svého vzdělání a postavení. Když to byl člověk, který celý život seděl někde v kanceláři, tak je na stáří čilý a snaží se být stále aktivní a mezi lidmi. Ale když někdo celý život dřel, tak je rád, že má odpočinek. Často už nemá síly něco dělat.“

Myslíte si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Někteří senioři dávají mladým příklad, hlavně svým životem, jací byli jako mladí, jak pracovali. Ale někteří nedávají dobrý příklad. Nic nedělají, nebo sedí u mne v hospodě.“

Jak by se daly postoje a názory mladých a seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Jak by se dali mladí ovlivnit to nevím. Záleží na výchově a na zkušenostech. Senioři už se nezmění, mají svou hlavu a na stáří, už své názory nikdo nezmění. Musí se začít dřív.“

Co je podle vás v tomto věku pro člověka nejdůležitější? Jaké jsou potřeby seniorů?

„Zdraví a klidný život a kladný postoj společnosti. Aby nezůstali sami.“

Co mohou mladým senioři (v této technické době) nabídnout?

„Radu, aby všichni pracovali a stále si doplňovali své vzdělání, protože bez toho v této době má člověk malou šanci na úspěch.“

Respondentka č.5 – Anna 65 let, dělnice, nyní uklízečka v DpS**Co vás napadne, když se řekne stáří?**

„Kdybych nedělala v DpS, tak mne napadne klidné stáří. Ale protože tam dělám, tak vidím, jak je člověk ve stáří bezmocný. Záleží na genech a jak člověk pracoval. Jestli dělal v kravině nebo v kanceláři, to se všechno projeví.“

Kdy a čím se pozná, že je člověk starý?

„Já jsem měla první vnouče v 39 letech, takže podle vnoučat se to nepozná. Stáří se pozná, když už člověk přestává vykonávat práci, co dělal, nebaví ho zájmy, které měl, už to není ono. Vzhledem se to taky nedá poznat.“

Jaké jsou vaše vztahy s vnoučaty?

„Mám čtyři vnoučata. Když je narodil nejstarší Reneček, tak to bylo skvělé. Byl to hodný kluk. Teď je v pubertě a nechce sem jezdit, protože tu nemá kamarády. R. se nechová

špatně, vysvětluje mi internet a hry na počítači. V životě mi nedal najevo že jsem stará. Myslím, že autoritu mám. Chce být nezávislý, svobodný a bez dozoru. Verunka je tady spokojená, ale maminka se o ni bojí, tak ji k nám nechce pouštět. Monča je kroměřížačka a chodí do první třídy. Je to moje nejmilejší. Vyrůstala tady na vesnici. Když odjíždí domů, tak pláče a nechce se jí. Kamarádky tu nemá, ale my dvě si vystačíme. Jdeme do lesa a hledáme Budulínka nebo jdeme na hřbitov a já jí povídám o mém dětství. Matýsek bude mít tři roky, je to číslo a mámin mazílek. Nebyl tu na noc ještě ani jednou.“

Setkala jste se s nějakým nevhodným chováním ze strany mladé generace?

„Setkávám se téměř denně, když cestuji do práce, že mladí nepustí nikoho sednout. Já nejsem tolik stará, ale nepustí ani starší. Děcka jsou první v autobusu. Rozčiluje mne to, že nemají úctu k starším. Neumí se chovat.“

Jaké máte pocity ze setkávání se s mladými lidmi obecně?

„Je to mládí. My jsme nebyli jinačí. Dokud jsou mladí, ať se baví. Jsou krásní a neví, co je čeká, ale uteče to a budou stát na našem místě. Nechtěla bych být mladá za tohoto režimu. Boj o peníze, o moc, o peníze a ostrý lokty. Za nás jsme si byli rovni, nyní se to kastuje. To mají mladí nejhorší. Už podle oblečení nebo kapesného poznáte, že nejsou děcka na stejné úrovni. Někteří mají na zmrzlinu, jiní i na drogy. Neváží si věcí. My jsme vyrůstali v chudobě. U našich děcek je hračkářství, ale my měli jednu mrkací panenku pro tři holky a museli jsme se dělit. Na jednu stranu je mi jich líto, že to mají v této době tak těžký, ale někdy mne štve, že si neváží toho, co mají.“

Jak se podle vás mladí chovají k seniorům?

„Kdysi jsem se ptala v autobuse jednoho klučiny co seděl, jestli mne pustí sednout, ale on se na mne podíval a řekl 'Já mám zapláceno stejně jako vy' a seděl dál. Tady šla nějaká slušnost nebo úcta ke starším stranou.“

Čím si myslíte, že je tento přístup dán?

„Televizí, dobou a rodinou... Ten šofér v autobusu by měl taky říct ať si děcka postoupí, ale jednou mi dokonce zavřel před nosem, protože děcka nechtěli postoupit víc dozadu. On taky vychovává. Dokud mu někdo neničí autobus, tak ho nezajímá co se uvnitř děje. Už tam se učí úcta e stáří. Autobusy jsou plné školáků, ale neumí se chovat.“

Řekl vám někdy někdo, že máte zastaralé názory a postoje?

„Ne, ne, pohybuji se mezi starýma a i oni dávají na můj názor a ptají se, co je nového.“

Myslíte si, že mají mladí respekt před stářím?

„Většinou ho nemají.“

A jak přistupují senioři k mladým podle obecně?

„Babička mne kritizovala, že tele nemůže být chytřejší než kráva a já se snažila bránit, protože se spousta věcí změnila od do jejího mládí. Ted' to je stejné. Někteří to připouští a vědí, že mladí jsou chytrí, ale je to individuální. Z velké části je to dáno zkušeností. Stačí dvě srážky s hrubými mladými lidmi a už je hází do jednoho pytle. Předsudky nemám, vím, že děti jsou chytřejší než já, zvláště, když jde o techniku nebo o témata co bývala pro nás tabu (naše malá ví o sexu víc než já věděla před svatbou).“

Jak podle vás senioři vystupují ve společnosti?

„Někteří jsou velice schopní a chodí třeba do U3V. Jiný plače a nechce ani na terasu. Je stáří a stáří, ale když nemůžeš a jsi odkázaná na ostatní jako přítěž... toho se nechci dožít. Být nemocná a nemohoucí. Je to v genech, rodové, taky má vliv práce a povolání. Povolání se ve stáří projeví. Lidí začnou vzpomínat na pracovní úspěchy, objeví se stařecká ješitnost. U nás v domově se dokáží seniorky pohádat a velice si znepříjemnit život. Mluví sprostě a posílají si anonymní dopisy. Jsou hašteřivý a pomlouvační. To není pěkný obrázek.“

Myslíte si, že mají senioři svůj podíl na utváření postojů mladých k nim samotným?

„Dnešní generace se nechce nechat ovlivnit rodiči, natož tak prarodiči. Chtějí být svobodní. Jsou sebevědomí a tvrdohlaví. Když se vnučata naučila číst, tak říkala 'babi, já tě nepotřebuju, přečtu si to sama' a nechaly mi dočíst jedině závěr pohádky.“

Jak by se daly postoje a názory mladých a seniorů ovlivnit nebo změnit?

„Nepodaří se to. Když už 15letý jde zabít babičku kvůli dvěma stovkám... dřív se lidi báli Boha, že je potrestá. Ted' se děcka nebojí ničeho. Dřív byla jiná výchova, dneska jsou samé drogy, uspěchaná doba, vše je o penězích, rodiče nemají čas na děti a tak si raději najmou chůvu.“

Co je podle vás v tomto věku pro člověka nejdůležitější? Jaké jsou potřeby seniorů?

„Hlavně zdraví a aby o ně bylo pečováno a nenechávali se někde ležet. Seniori chtějí být rovnocenní lidé, chtějí být užiteční. Těší je, když s nimi někdo spolupracuje, i kdyby měli loupat ořechy.“

Co mohou mladým seniori (v této technické době) nabídnout?

„Mohou vyprávět historky z mládí, zkušenosti... dřív se předávali z generace na generaci, dnes je to zastaralé... dědily se i recepty. Doba jde tak strašně rychle, že i kdyby chtěli, tak neuspějí. Mladí si to vyslechnou, ale jestli si to vezmou k srdci, to už je otázka. I mne vnoučata říkají, že si mám nechat vyprávění, jako pohádku na dobrou noc.“

Děkuji vám za rozhovor, to je vše.

„Prosím, ráda jsem ti pomohla. Přijď si zase někdy popovídat.“